

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ Й ОСВІТЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
ІМЕНІ ПРОФЕСОРА Є. ПЕТУХОВА
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

***ДОСЛІДНИЦЬКІ ПІДХОДИ ДО ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ РОЗВІДОК:
ВІД ТРАДИЦІЙ ДО НОВАЦІЙ***

Збірник матеріалів

V Всеукраїнського науково-методологічного семінару з історії освіти

21 жовтня 2020 року

Київ

Затверджено до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського,
протокол № 16 від 23 листопада 2020 р.

Редакційна колегія:

Березівська Л. Д. (голова редкол.), доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Сухомлинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Тарнавська С. В., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського;

Хопта С. М., кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (літературний редактор);

Демида Є. Ф., науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (бібліографічний редактор)

Рецензенти:

Кравченко О. О., доктор педагогічних наук, доцент, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Лобода С. М., доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу науково-освітніх інформаційних ресурсів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Д 70

Дослідницькі підходи до історико-педагогічних розвідок: від традицій до новацій : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, 21 жовт. 2020 р., Київ / НАПН України, Від-ня заг. педагогіки та філософії освіти, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та ін. ; [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В. ; літ. ред. Хопта С. М. ; бібліогр. ред. Демида Є. Ф.]. – Київ : ДНПБ, 2020. – 47 с.

Збірник містить тези виступів учасників V Всеукраїнського науково-методологічного семінару з історії освіти «Дослідницькі підходи до історико-педагогічних розвідок: від традицій до новацій», що відбувся в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського 21 жовтня 2020 року.

Редколегія не несе відповідальності за зміст публікацій. Відповідальність за зміст публікацій несе автор.

ISBN 978-617-7536-19-1

УДК 37:930.2]:005.745(082)
© Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського, 2020

ЗМІСТ

Сухомлинська О. В. Бібліографічні покажчики як джерела історико-педагогічних досліджень з Сухомлиністики.....	5
Березівська Л. Д. Історико-педагогічні розвідки в незалежній Україні крізь призму європейських вимірів: дослідницькі підходи.....	7
Боярська-Хоменко А. В. Історіографічний аспект дослідження проблеми професійної освіти дорослих у країнах Європи.....	9
Ворожбит-Горбатюк В. В. Історичний підхід у вивченні проблематики духовно-морального виховання молоді.....	10
Гупан Н. М. Роль і місце історіографічного складника в історико-педагогічних дослідженнях.....	11
Зеленська Л. Д. Використання Інтернет-ресурсів в історико-педагогічних дослідженнях.....	11
Золотухіна С. Т. Технологізація і коваріатність в історико-педагогічному дискурсі проблематики виховуючого навчання.....	12
Калініченко Н. А. Єлисаветградське товариство поширення грамотності і ремесел (друга половина XIX століття).....	13
Кірдан О. Л. Тематичне поле історико-педагогічних розвідок культурно-освітньої діяльності університетів України (XIX – перша третина XX століття).....	14
Петренко О. Б. Мікроісторичний підхід до висвітлення персоналій в історії педагогіки (на прикладі персоналії Г. І. Сухомлинської).....	15
Пометун О. І. Проблеми шкільного підручника з історії часів незалежності у контексті історіографії.....	17
Пустовіт Г. П. Управління науковими проєктами в педагогіці: реалії та перспективи.....	18
Баліка Л. М. Трансформація методологічних підходів до вивчення діяльності освітніх установ 20–30-х років XX ст. (на прикладі вивчення діяльності кабінету по вивченню книги та читача УНІК (1926–1931)).....	19
Балацінова А. Д. Контент-аналіз «Циркуляра по Харківському навчальному округу» як джерела з вивчення діяльності ради при попечителі Харківського навчального округу.....	20
Борисенко Н. О. Висвітлення доробку педагогічних персоналій в сучасному історико-педагогічному дискурсі.....	21
Бричок С. Б. Використання діахронного підходу в навчальній дисципліні «Педагогічна персоналія в історико-педагогічному дослідженні» для здобувачів ступеня PhD.....	22
Закатнов Д. О. Академічна профконсультація школярів у 20–30-х рр. XX століття: зарубіжний досвід.....	23
Лук'яненко О. М. Ретроспектива організації педагогічної практики у закладах України (друга половина XIX ст.).....	24

<i>Міхно О. П.</i> Мікроісторичний підхід у дослідженні феномена педагогічної характеристики учня.....	24
<i>Нелін Є. В.</i> Метод психоісторії як складник частини сучасної біографістики.....	25
<i>Олійник В. В.</i> Національне навчання і виховання учнів у закладах загальної середньої освіти України (1917–1921): історіографія питання.....	26
<i>Петреченко І. Є.</i> Кримськотатарський просвітитель-реформатор Ісмаїл Гаспринський.....	28
<i>Петрошук Н. Р.</i> Відображення розвитку трудового навчання у загальноосвітніх навчальних закладах України кінця ХІХ ст. у друкованих виданнях.....	29
<i>Полехіна В. М.</i> Дослідження освітянських родин Тальнівщини: історико-педагогічний екскурс довжиною у 80 років.....	30
<i>Роєнко С. О.</i> Нормативно-правові документи та законодавчі акти як джерело дослідження історії приватної освіти.....	31
<i>Стельмашук Ж. Г.</i> Газета «Радянська освіта» як джерело дослідження проблеми виховання дисциплінованості учнів (1943–1954 рр.).....	32
<i>Хопта С. М.</i> Дитяча періодика як складник історико-педагогічних розвідок (на прикладі журналу «Дитячий рух»).....	33
<i>Бондаренко В. В.</i> Науково-популярне видання «Педагогині» як зразок популяризації персоналій минулого.....	34
<i>Деміда Є. Ф.</i> Інформаційне забезпечення дослідників творчої спадщини О. Ф. Музиченка.....	35
<i>Ковальчук В. В.</i> Система жіночої освіти і виховання в Третньому Рейху (1933–1945).....	36
<i>Лелюх С. Р.</i> Аксіологічний підхід до вивчення історії православної педагогіки.....	38
<i>Петренко І. Ф.</i> Середовищний підхід до вивчення феномена класної кімнати в історії освіти.....	39
<i>Петрушко Ю.О.</i> Використання історико-педагогічних дослідницьких підходів при вивченні феномена домашньої освіти в історії педагогіки.....	40
<i>Поліщук І. В.</i> Використання феноменологічного підходу у висвітленні персоналій української педагогіки.....	40
<i>Сухомлинська Л. В.</i> Довкілля та природоохоронна тематика у змісті Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» (1993–2020).....	41
<i>Чала Н. В.</i> Освітні ідеї А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського у сучасному контексті.....	43
<i>Шинкар Т. Ю.</i> Джерельна база дослідження організаційно-змістових засад методичної роботи в дошкільних навчальних закладах України в 20–30-ті роки ХХ століття.....	44
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	46

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ ЯК ДЖЕРЕЛА ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З СУХОМЛІНІСТИКИ

У структурі методології педагогічної науки помітне місце належить методам організації і проведення досліджень. Згодом, а особливо в останні десятиліття, вони збагатилися новими методами, що мають на меті більш повне і глибоке розкриття обраної дослідником або ж дослідницьким колективом теми. Серед великої кількості сучасних методів дослідження (генетичний, структурно-аналітичний, порівняльний та інші) виділяємо як умовно самостійний бібліометричний метод, який передбачає кількісне вивчення інформаційних документальних матеріалів із обраної теми, побудоване на дослідженні бібліографічної інформації про неї.

У разі, коли темою дослідження обрана персоналія, то до бібліометричного підходу доєднується й біографічний метод, який полягає у розкритті життєвого і творчого шляху обраної особистості як персоніфікованої історії педагогічної науки, яка передбачає залучення максимально широкого кола джерел.

Відтак, темою нашої розвідки є бібліографічні та біобібліографічні покажчики публікацій творів Василя Сухомлинського, літератури про нього, рецензій та відгуків на його твори, які, з одного боку, являють собою єдине ціле, а з іншого – латентну інформацію про напрями розвитку сухомліністики.

Відзначимо, що цей – бібліометричний – метод вивчення спадщини педагога з'явився невдовзі після того, як педагог пішов з життя, що не є звичним для історико-педагогічної науки. Як правило, бібліографічні покажчики створюються після усвідомлення педагогічною спільнотою значущості тієї чи іншої персоналії, тобто через певний час. Стосовно Сухомлинського, то ще у 1973 році побачили світ два бібліографічних покажчика: «На допомогу тим, хто вивчає педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського» (Чебоксари) [1] і «Василь Олександрович Сухомлинський. Бібліографічний покажчик» (Кіровоград) [6].

З того часу й дотепер з'явилося, за нашими підрахунками, 12 бібліографічних покажчиків, присвячених творчій спадщині Василя Сухомлинського, не враховуючи рекомендаційних списків літератури, які склалися або ж для студентів педагогічних вузів, або ж «на допомогу тим, хто вивчає», тобто широкому колу дослідників.

Зупинимося на аналізі найбільш значущих, тобто тих, які охоплюють всю спадщину педагога. До таких зараховуємо перш за все працю «В. О. Сухомлинський. Бібліографія творів» (1978), де упорядниками виступають Г. І. Сухомлинська і О. В. Сухомлинська. Вона складається з 818 описів праць педагога, а також хронологічного і алфавітного переліку друкованих видань [3].

Родзинкою цього покажчика є переклади творів В. Сухомлинського іноземними мовами, рецензії на них, представлені мовами тих країн, де з'явилася та чи інша стаття, книга, рецензія. До позитивів відносимо й те, що у покажчику подано розділ «Основні дати життя і діяльності педагога». Недоліком вважаємо, що художні твори Сухомлинського не винесені в окремий

розділ, а поміщені у загальний опис, а це утруднює, на нашу думку, цілісне сприйняття його художнього доробку.

Наступною важливою працею для сухомлиністики є «В. О. Сухомлинський. Біобібліографія (упоряд. Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська, 1987). Вона містить уже 2211 описів, включно з рецензіями, листами, магнітофонними записами [2]. У цьому покажчику вперше в сухомлиністиці поміщено розділ «Література про життя і діяльність В. О. Сухомлинського» з підрозділом «В. О. Сухомлинський в літературі і мистецтві», що значно розширило інформацію про витoki його творчості, про процес формування як особистості. Тут представлено також широку і повну на той час інформацію про довідникові матеріали, куди ввійшов, крім притаманних для такого роду праць, і алфавітний покажчик міських, районних газет і багатотиражок.

Основним укладачем покажчика була Ганна Іванівна Сухомлинська, дружина і соратниця педагога, яка впродовж багатьох років збирала і класифікувала інформаційні матеріали про життя і творчість педагога, що, без сумніву, сприяло широкому і повному проникненню в особистий світ і творчість педагога.

Естафету зі складання бібліографії Василя Сухомлинського перейняла Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, зосередивши у своїх стінах велику роботу зі збору й популяризації матеріалів із сухомлиністики. Наступні два бібліографічних покажчика продовжили лінію, започатковану біобібліографією 1987 р. За точним її аналогом були складені 2 покажчики, які продовжили персоналістичний і хронологічний вимір: «В. О. Сухомлинський. Біобібліографія: 1987–2000 рр.» (2001) [5] і «В. О. Сухомлинський. Біобібліографія: 2001–2008 рр.» (2008) [4].

У цьому ряду окремо стоїть науково-допоміжний бібліографічний покажчик, присвячений 90-річчю від дня народження Василя Сухомлинського, який зібрав на своїх сторінках 401 опис матеріалів і документів, які віддзеркалюють наукові дослідження, творчий розвиток ідей, педагогічні читання, конференції, що відбулися у 2008 році [8].

Видатною подією для сухомлиністики, зокрема для біографістики, є випуск біобібліографічного покажчика «Василь Олександрович Сухомлинський: до 100-річчя від дня народження» (2018), над яким працював колектив співробітників ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського. Покажчик сконцентрував у собі всі доступні публікації за весь час відстеження й накопичення відповідної інформації про життя, діяльність і творчість педагога (вміщує 4095 описів) [7]. Але до нього через різні причини не ввійшли: перелік дисертаційних досліджень, присвячених окремим аспектам творчої спадщини педагога, а також опис публікацій різної тематики, що розглядалася на всеукраїнських і міжнародних педагогічних читаннях «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» впродовж 24 років.

Такий багатий й інформаційно насичений матеріал про В. Сухомлинського, зосереджений у біобібліографічних покажчиках, є потужним і, на превеликий жаль, досі не повністю використуваним джерелом реконструкції педагогічної фактології, на основі якої можна аналізувати й

систематизувати різні теми і проблеми у їхньому відображенні в різних за типами й жанрами джерелах.

Біобібліографічні покажчики являють собою перехід від описовості до інтерпретації, пояснення, наукового знання. Продуктивним кроком тут може виступати розкриття на основі аналізу бібліографічних описів, тематичний підхід до висвітлення актуальних й до сьогодні проблем: інклюзія у вихованні, особистість і навколишнє середовище, виховання мовної особистості тощо.

Сподіваємося, що в найближчому майбутньому бібліографічні покажчики з сухомлиністики, як джерела не лише історико-педагогічних, а й актуальних педагогічних досліджень, посядуть належне їм місце у осмисленні, підготовці до тематичного і наукового розкриття тієї чи іншої освітньої проблеми.

Список використаних джерел

1. В помощь изучающим педагогическое наследие В. А. Сухомлинского : библиогр. указ. / Чуваш. отд-ние Пед. о-ва РСФСР ; сост. Н. Н. Никандров. Чебоксары, 1973. 35 с.
2. В. А. Сухомлинский : биобиблиография / сост.: А. И. Сухомлинская, О. В. Сухомлинская. Киев : Рад. шк., 1987. 255 с.
3. В. О. Сухомлинський : бібліогр. творів / покажч. друк. праць склали Г. І. Сухомлинська та О. В. Сухомлинська ; вступ. ст. В. З. Смаля ; Пед. т-во УРСР. Київ : Рад. шк., 1978. 110 с.
4. В. О. Сухомлинський : біобібліографія: 2001–2008 рр. / АПН України, Укр. асоц. Василя Сухомлинського, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд. Л. М. Заліток. Київ : Богданова А. М., 2008. 196 с.
5. В. О. Сухомлинський : біобібліографія: 1987–2000 рр. / Укр. асоц. Василя Сухомлинського, ДНПБ України, Київ. нац. екон. ун-т ; уклад.: Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська ; за ред. Н. О. Гаждан, Л. І. Ніколюк. Київ : КНЕУ, 2001. 128 с.
6. Василь Олександрович Сухомлинський : бібліогр. покажч. / Кіровогр. обл. ін-т удоскон. вчителів ; склала Н. М. Бурлака. Кіровоград, 1973. 85 с.
7. Василь Олександрович Сухомлинський: до 100-річчя від дня народження : біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Сухомлинська О. В., Березівська Л. Д., Страйгородська Л. І. та ін. Вінниця : Твори, 2018. 395 с.
8. Ушанування 90-річчя від дня народження Василя Сухомлинського : наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України, Укр. асоц. Василя Сухомлинського, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд. Л. М. Заліток. Київ : Четверта хвиля, 2009. 96 с.

Л. Д. Березівська

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ РОЗВІДКИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВИМІРІВ: ДОСЛІДНИЦЬКІ ПІДХОДИ

Історія педагогіки як наука за роки державної незалежності України зазнала кардинального методологічного оновлення в руслі дерадянзації, декомунізації. Як і вчені більшості пострадянських країн, українські історики освіти на основі заборонених або недоступних за радянської доби джерел, оновлених традиційних (джерелознавчий, системний, парадигмальний, історичний, хронологічний, періодизація, порівняльно-зіставний, інтерпретаційний, біографічний тощо) та модерних (антропологічний, аксіологічний, синергетичний, культурологічний, онтологічний, феноменологічний, диверсифікаційний та ін.) дослідницьких підходів створили нову національну історію освіти. Проте історія педагогіки/освіти як навчальний

предмет в Україні розпорошилася в низці педагогічних дисциплін і перебуває в кризовому стані [1].

Характерною особливістю сучасного європейського дискурсу є осмислення процесів розвитку історії освіти/педагогіки як науки та навчальної дисципліни в тісному взаємозв'язку. І це закономірно, оскільки історико-педагогічні розвідки передусім мають забезпечувати зміст відповідного навчального курсу. Одна з актуальних проблем дискурсу європейських істориків освіти – пошук нових дослідницьких підходів. Зокрема, зазначене питання порушувалося на Міжнародній науковій конференції «Історія освіти як наука і навчальний предмет: минуле, сьогодення та перспективи», присвяченій 130-річчю викладання історії педагогіки в Чорногорії (Чорногорія, м. Никшич, Філософський факультет Університету Чорногорії, 25–26 червня 2019 р.) [2], у якій взяли участь професори закладів вищої освіти з 16 країн світу (Бельгія, Болгарія, Боснія та Герцеговина, Греція, Іспанія, Італія, Македонія, Німеччина, Словаччина, Словенія, Україна, Чехія, Чорногорія, Швейцарія та ін.).

Ця міжнародна конференція відкрила прості істини – українська історія освіти не представлена в змісті історії освіти європейських країн, зарубіжні вчені про нову історію української освіти знають надзвичайно мало або не знають зовсім. І це зрозуміло, оскільки історія освіти в СРСР була відрізана від європейського світу. Оновлення теоретико-методологічних основ історико-педагогічних досліджень до 2014 р. відбувалося більшою мірою на основі напрацювань російських науковців без застосування сучасних глобальних підходів і теорій. Як виявилось, ми мало обізнані з методологічними підходами європейських істориків до здійснення історико-педагогічних розвідок. Це пов'язано з обмеженим доступом до європейської історії освіти через відсутність достатнього фінансування для участі в зарубіжних конференціях, незнання іноземних мов тощо.

Аналіз праць, наукових доповідей провідних істориків освіти (Марк Делайпе (Бельгія), Вучіна Зоріч (Угорщина), Бланка Кудлачова (Словаччина), Івета Кестер (Латвія), Сімонета Поленгі (Італія) та ін.) із різних європейських країн свідчить про спорідненість проблем: недооцінювання історії педагогіки/освіти як науки (зменшення кількості досліджень) та як навчальної дисципліни в структурі педагогічної освіти (зменшення кількості годин, зникнення з навчальних планів університетів тощо).

Отже, європейські дискурси щодо важливості поступу історії освіти спонукають до вивчення теоретико-методологічних ідей зарубіжних істориків освіти, цінних для наших історико-педагогічних розвідок, задля визначення їх новаційних дослідницьких конструктів. Водночас постало важливе завдання відродження історії освіти/педагогіки не лише як складника педагогічної освіти України в умовах євроінтеграції, а й введення її до глобальних історико-педагогічних наративів. Стратегічним дослідницьким підходом сучасних історико-педагогічних досліджень має стати проведення їх у тісному зв'язку з вивченням змісту історії освіти/педагогіки як навчальної дисципліни в структурі професійної підготовки педагога.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Історія освіти як наука та як навчальна дисципліна в незалежній Україні: суперечливі тенденції. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: здобутки і стратегії* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 20 трав. 2020 р., м. Київ / НАПН України, Від-ня заг. педагогіки та філософії освіти, Ін-т педагогіки НАПН України та ін. ; редкол.: С. О. Сисоєва, О. М. Топузов, Н. П. Дічек та ін. Київ ; Біла Церква, 2020. С. 19–21. URL: http://undip.org.ua/news/library/zbirniki_detail.php?ID=9916 (дата звернення: 10.06.2020).

2. History of Education as a Scientific Pedagogical Discipline and a Teaching Subject – Past, Present and Perspectives : Intern. sci. conf., 25–26 June, 2019 : book of abstr. / ed. Vučina Zorić. Nikšić : Univ. of Montenegro, 2019. 58 с.

А. В. Боярська-Хоменко

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Спектр андрагогічних пошуків є досить широким та різноманітним, оскільки процес навчання дорослих може відбуватись у різних формах й у різних ситуаціях, мати глибокі контексти. Сучасна андрагогічна наука спирається на багатоплановий аспект розвитку теорії професійної освіти дорослих: інституалізація, професіоналізація, дидактизація, цільова точка зору, біографічна точка зору, позиція інтернаціоналізації тощо.

У європейських історіографічних дослідженнях, які присвячені проблемам професійної освіти дорослих, можна умовно виділити такі підходи:

– комплексний підхід (Н. Titgens, Н. Drager, J. Olbrich, W. Seitter, D. Delors, E. Faure та ін.);

– довідковий та енциклопедичний підхід («Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte», «Geschichte des Österreichischen Bildungswesens» (Н. Engelbrecht), «Wiener Volksbildungswesen» (J. Stern) та ін.);

– хронологічний підхід («Das Hamburger Volksheim 1901–1922. Die Geschichte einer sozialen Idee» (G. Günther), «Volksbildung im ausgehenden 19. Jahrhundert» (M. Vogel), «Konzeption und Methodik der Erwachsenenbildung bei Eduard Weitsch» (J. Olbrich) та ін.);

– соціологічний, культурологічний та політичний підходи («Die Anfänge der Erwachsenenbildung in Deutschland in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts» (F. Balsler), «Die Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung» (W. Bründl) та ін.);

– історико-біографічний підхід («Platon's Erziehungslehre, als Pädagogik für die Einzelnen und als Staatspädagogik» (A. Kapp), «Professioneller Habitus und Geschichte. Aspekte der Geschichtsverbundenheit im Spannungsfeld von Habitus und professionellem Handeln» (W. Gieseke), «Theodor Bäuerles Beitrag zur deutschen Erwachsenenbildung. Stuttgart» (C. Pache) та ін.);

– прогностичний підхід («Polskie tradycje instytucji edukacji dorosłych w kontekście uczenia się całościowego» (A. Stopińska-Pająk), «Editorial: Geschichtsverständnis und Berufsbewusstsein in der Erwachsenenbildung» (D. Nittel), «Modern conceptions of andragogy: A European framework» (D. Savicevic) та ін.).

Список використаних джерел

1. Боярська-Хоменко А. В. Освіта дорослих в країнах Центральної та Східної Європи: ретроспективний аналіз : монографія. Харків : ХНПУ : Мітра, 2019. 376 с.
2. European Society for Research on the Education of Adults. URL: <http://www.esrea.org/?l=en> (date of appeal: 21.10.2020).
3. Seitter W. Geschichte der Erwachsenenbildung. Eine Einführung. Bielefeld, 2007. 200 p.

В.В. Ворожбит-Горбатюк

ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ПРОБЛЕМАТИКИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Сьогодні педагогічної науки зорієнтоване на інтеграцію у світову наукову спільноту. Прогресування точних наук, інженерних технологій матиме благо для розвитку людської цивілізації лише за умови відродження і ретельного наукового обґрунтування історично складених, культурно зумовлених змісту, форм і методів духовно-морального виховання молоді. У контексті завдань з формування соціально значимих, так званих гнучких навичок, означена тема набуває актуального звучання.

Історичний підхід у вивченні проблематики духовно-морального виховання молоді дає можливість уникнути однобічності висвітлення досліджуваних явищ і процесів, передбачає врахування позитивних характеристик і недоліків, які були притаманні досліджуваній проблемі у конкретну історичну епоху, дозволяє здійснити доцільну ретроспекцію методичних здобутків з огляду на сьогодення виховної справи.

Історичний підхід у дослідженні духовно-морального виховання молоді дає змогу ідентифікувати історико-педагогічні джерела, архівні документи, наукові і нормативні видання без апіорно крайніх, заангажованих оцінок історичних подій, явищ, процесів. Це є важливим аспектом абсолюту наукової істини.

Історичний підхід у вивченні духовно-морального виховання молоді – це насамперед з'ясування характерних ознак цільового і змістовного компонентів виховання у певній моделі педагогічного процесу (наприклад, у середині ХІХ століття пріоритетною була модель педагогічного традиціоналізму), встановити історично зумовлені причинно-наслідкові зв'язки цілей, змісту, тенденції у виборі способів і засобів виховного впливу на молодь з огляду на соціально-економічний, політичний та культурний розвиток українських земель. Цей підхід є визначальним під час аналізу логіки освітньої ідеології, формування виховного ідеалу. Завдяки використанню цього підходу дослідник може здійснити найбільш точну педагогічну реконструкцію елементів духовно-морального виховання молоді і визначити відповідні прогностичні тенденції.

Історичний підхід у дослідженні духовно-морального виховання молоді дасть змогу уникнути маргінальних характеристик, які притаманні сьогоденню освітнього процесу в Україні. Історичний підхід передбачає не руйнацію сталих дефініційних структур, ціннісних орієнтирів, які утворюють культурний базис традиції, а дає змогу визначити суттєве в цих структурах і орієнтирах. Власне, цінність цього підходу посилюється ще й тим, що в духовно-моральному вихованні молоді він акцент визначає на бінарну ментальну традицію з урахуванням природи дитини під час вибору відповідних виховних впливів.

Н. М. Гупан

РОЛЬ І МІСЦЕ ІСТОРІОГРАФІЧНОГО СКЛАДНИКА В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Закономірним процесом у дослідництві є розширення його інструментарію. В історико-педагогічних розвідках останніх років спостерігається утвердження історіографічного підходу. Історіографічні дослідження ґрунтуються на вивченні та узагальненні великої кількості конкретних фактів. Проте факт в історіографії, на відміну від історії, представляється тією чи іншою публікацією, поява якої зумовлена властивостями розвитку як самої науки, так і проблемами суспільства. На основі такого підходу науковець оцінює значущість праць своїх попередників та визначає тенденції розвитку галузі досліджуваного знання. Тож, історіографічний підхід розширює інструментарій досліджень, зокрема історії педагогіки, і в цьому полягає його важлива роль. У подальшому вагомість ролі історіографічного складника у педагогічних розвідках лише зростатиме, що обумовлено збільшенням кількості таких публікацій та потребуватиме їхнього аналітичного узагальнення задля визначення нових напрямів у розбудові цієї науки.

Щодо місця історіографічного складника в історико-педагогічних дослідженнях, то воно є багатоаспектним. Зокрема, історіографія дає можливість *класифікувати джерела*: за хронологією (автентичні, або віддалені в часі від описуваних подій, за періодами та етапами висвітлюваного педагогічного процесу та ін.); за типом джерела (державні закони, нормативні акти, підручники, монографії, мемуари та ін.); за окремими галузями педагогічної науки (історії дидактики, теорії виховання, методики навчання, шкільництва та ін.); за різними типами та рівнями освіти (історія загальної та спеціальної освіти, початкової та середньої і вищої, професійно-технічної, медичної, військової та ін.).

Історіографічний складник історико-педагогічного дослідження дозволяє *виділяти критерії*, за якими аналізуються джерела. Історіографія може стати у нагоді при розробці *критеріїв аналізу джерела* (чи можна довіряти цьому джерелу? Наскільки воно є об'єктивним? Чи не містить воно ідеологічного або політичного спрямування?.. тощо) у відповідності до предмета дослідження. Представлені класифікації не є альтернативними і не виключають одна одну, а відображають багатовекторність історико-педагогічного пізнання.

Історіографічний складник посідає важливе місце не тільки у розробці *періодизації дослідження*, а також у *висвітленні того чи іншого педагогічного феномена* (історія української освіти, еволюція педагогічної думки, персоналістика та ін.).

Л. Д. Зеленська

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ У ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У сучасних умовах розробки історико-педагогічної проблематики дослідники все частіше використовують глобальні інформаційні мережі, зокрема Інтернет. Інтернет виступає одночасно і засобом комунікації, і

інформаційним середовищем, де накопичуються та зберігаються масиви історико-педагогічних джерел і публікацій, як-от: міжнародні й національні електронні архіви; електронні бібліотеки, каталоги, колекції; сайти періодичних видань; тематичні інтернет-сайти й портали; сайти наукових установ і закладів освіти; сайти музеїв, архівів, бібліотек тощо. Інтернет-ресурси містять масив цінних в історико-педагогічному плані джерел, серед яких оцифровані тексти нормативних документів, архівних справ, рукописів учених-педагогів та громадських діячів; бібліографія/вебліографія; бази періодичних видань; документи органів державної влади, громадських організацій, закладів освіти; довідкові видання; програмова документація закладів освіти, дидактичні матеріали, підручники, посібники тощо.

Отже, Інтернет-ресурси в умовах інформатизації суспільства слугують дієвим засобом організації, візуалізації і надання доступу до історико-педагогічної інформації. Це дозволяє дослідникам розширювати дослідницький інструментарій, уводячи до наукового обігу матеріали, доступні в мережі Інтернет.

Водночас використання Інтернет-ресурсів у галузі історії педагогіки актуалізує питання якості, достовірності й об'єктивності історико-педагогічних джерел. Їх верифікації сприяють:

- опис Інтернет-ресурсу, що має містити такі атрибути, як тип ресурсу (сторінка, розділ сайту, сайт, портал), розробник ресурсу і його тип (професійний, аматорський, офіційний);
- кількісні атрибути (кількість сторінок, розділів, джерел, публікацій, відсканованих документів чи зображень, які зібрано в конкретній електронній колекції тощо);
- ступінь збереження цілісності оригіналу тексту в електронній копії;
- наявність детального опису документа, якість розпізнавання тексту;
- організація роботи каталога;
- варіативність пошуку джерел (повнотекстовий чи за ключовими словами, за рубриками чи тегамі, використання метаданих);
- наявність у публікації бібліографії або вебліографії, науково довідкового апарату;
- формат надання джерел і публікацій.

С.Т. Золотухіна

ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ І КОВАРІАТНІСТЬ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ ПРОБЛЕМАТИКИ ВИХОВУЮЧОГО НАВЧАННЯ

У контексті реалізації Концепції Нової української школи важливим складником творення освітнього середовища в закладах освіти може стати виховуюче навчання. Історико-педагогічний дискурс наукових розвідок у цьому напрямку доводить логічність використання принципу технологізації і коваріатності.

Технологізація дослідження виховуючого навчання передбачає розуміння виховного процесу загалом як науково обґрунтовані дії педагога та відповідно організовані ним дії вихованців, підпорядкованих досягненню чітко і зрозуміло

спроєктованої системи виховних цілей. Технологізація виховуючого навчання передбачає, що цілі узгоджуються з психологічними механізмами розвитку особистості та ведуть до кінцевої (ідеальної) мети виховання, легко можуть бути відтворювані в новій ситуації з дотриманням історично обґрунтованого алгоритму педагогічних впливів. Побудований у такий спосіб виховний процес має ознаки проєктивності, значною мірою гарантує позитивний кінцевий результат. Принцип технологізації тісно пов'язаний із категорією коваріантності. Принцип коваріантності в історичному дискурсі виховуючого навчання передбачає збереження логіки чи порядку від похідних позицій, понять, термінів до базового визначення, не допускаючи порушення у глобально цілому.

Кожний із заявлених принципів в історико-педагогічному дискурсі виховуючого навчання є складником системи. Їх поєднання аргументує логічність та наукову істину висновків, можливість педагогічної реконструкції чи доцільної ретроспекції кращих методичних напрацювань, теоретичних узагальнень. Наприклад, принципи технологізації і коваріантності, застосовані під час аналізу законодавчого регулювання педагогічної науки і освітньої галузі у конкретний історичний період, дають змогу укласти аналітичні довідки і здійснити розумове моделювання. У такий спосіб аналітика нормативів дає змогу критично осмислити ідеї, що унормовувалися статутами, положеннями, циркулярними розпорядженнями, керівництвами і правилами для закладів освіти, відстежити причинно-наслідкові зв'язки, аргументувати результати виховуючого навчання з огляду на похідні (умови, чинники досліджуваного явища, поняття тощо). Матеріали збірок постанов і розпоряджень Міністерства народної освіти, Зведення законів Російської імперії за принципом технологізації і коваріантності покращують організаційну сторону історико-педагогічного дослідження, дають змогу досліднику інтерпретувати отримані результати відповідно до сучасної нормативної бази освітньої галузі, аргументувати визначені етапи розвитку досліджуваної ідеї з позицій залежності від ставлення держави і суспільства до досліджуваної проблеми.

Н. А. Калініченко

ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКЕ БЛАГОДІЙНЕ ТОВАРИСТВО ПОШИРЕННЯ ГРАМОТНОСТІ Й РЕМЕСЕЛ (1873–1914)

Джерельною базою дослідження стали річні звіти, установчі документи Товариства поширення грамотності і ремесел, преса та ін. матеріали, що зберігаються в Державному архіві Кіровоградської області. Благодійну організацію, створену в 1873 році, елисаветградці назвали «Товариством поширення грамотності й ремесел».

Товариство засновувалось передусім для опіки над Єлисаветградським ремісничо-грамотним училищем – унікальним у Російській імперії безплатним навчальним закладом, у якому вперше загальна освіта поєднувалась із професійною. Відкрили його за ініціативою дружин офіцерів А.М. Резанової та А.І. Некрасової і викладача Єлисаветградського кавалерійського училища М.Ф. Федоровського у 1867 році для дітей «малоімущих». Це училище було створене з метою, щоб учні, які закінчили міські та сільські школи, опанувавши ремісничу майстерність і ставши добрими майстрами, мали практичну

професію. Окрім того, тут були рукодільні класи для дівчат і майстерні для хлопців. В останніх навчалися ремеслам: столярному, ковальському, слюсарному, черевичному і палітурному. Подібного не було в жодному тодішньому міському або повітовому училищі. Після закінчення училища випускники могли також працювати викладачами ремесел у сільських школах. Земський діяч П. Рябков зазначав, що в 1880/1881 навчальному році в цьому училищі навчалось 150 осіб. Поруч із загальноосвітніми предметами, учням викладали мистецькі дисципліни. Діяльність товариства була різноманітною та багатогранною.

Головним своїм завданням товариство вважало сприяння розумовому й моральному розвитку ремісничого люду. Згідно зі статутом, воно мало право відкривати недільні школи для ремісників, засновувати для них бібліотеки, видавати посібники й брошури про ремісничі виробництва та книги, доступні для народу за викладом і ціною; відкривати позико-ощадні товариства, влаштовувати артлі ремісників та ремісничі виставки.

При Товаристві діяли художні курси, на яких члени секції проводили різноманітні заняття і читали лекції з історії мистецтва всім, хто цікавився. Діяльність також проявлялась в організації широкого спектру культурно-масових заходів, серед яких найпоказовішим було влаштування різноманітних виставок, створення громадських бібліотек, облаштування сирітського будинку та нічліжки для безпритульних старих, заснування безкоштовної лікарні для бідних тощо.

О. Л. Кірдан

ТЕМАТИЧНЕ ПОЛЕ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ РОЗВІДОК КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ (XIX – ПЕРША ТРЕТИНА XX СТОЛІТТЯ)

Об'єктивне та неупереджене осмислення місії університетів України XIX – першої третини XX ст. у науково-теоретичному плані зумовлено необхідністю подолання фрагментарності історико-педагогічних знань про їх культурно-освітню, наукову, соціальну функції на інституційному, регіональному та державному рівнях.

Питання розвитку історико-педагогічної парадигми вищої освіти висвітлено у працях вітчизняних учених А. Алексюка, Н. Гупана, І. Зайченка, В. Лугового, В. Майбороди, О. Сухомлинської та ін. (теоретичні аспекти нових тенденцій у вітчизняній педагогічній науці); В. Андрущенко, Л. Березівської, В. Кременя, С. Майбороди та ін. (загальнофілософські проблеми освітньої політики та демократизація управління освітою). Дослідженню становлення та розвитку вищої школи в Україні XIX – першої третини XX ст. та діяльності окремих закладів вищої освіти присвячено праці Н. Дем'яненко, Т. Дороніної, Т. Завгородньої, Л. Зеленської, С. Золотухіної, В. Мокляка, І. Федосової та ін.

Аналіз проблеми діяльності університетів у історико-педагогічному контексті надав підстави для висновку, що в другій половині XIX ст. у вітчизняній педагогіці започатковано університетознавчі дослідження, які тривають й донині. У 2015 р. [1] обґрунтовано потребу розвитку нового напрямку міждисциплінарного наукового знання – університетознавства.

Тематичне поле сучасних історико-педагогічних розвідок щодо діяльності університетів України у ХІХ – першій третині ХХ ст., на наш погляд, має охоплювати такі складники: університети як культурно-освітні феномени в поліетнічних регіонах (професори університетів як представники різних культур; взаємодія та синтез наукових шкіл; представники етнічних груп та громад в історичному просторі університету); роль університетів у культурному, освітньому, громадському та господарському житті міст й навчальних округів; практика дотримання академічної доброчесності та забезпечення якості вищої освіти в досвіді вітчизняних університетів; візія регіональної історії та історії вищої освіти через призму персоналій (студентів, викладачів, адміністраторів); формування національної еліти; участь викладачів університетів у процесі «коренізації» та культурної революції; доля викладачів у добу масових репресій.

Список використаних джерел

1. Кірдан О. Л. Управління вищими навчальними закладами України (ХІХ – початок ХХ ст.): теорія і практика : монографія. Умань : Жовтий О. О., 2015. 453 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/handle/6789/6767> (дата звернення: 21.10.2020).

О. Б. Петренко

МІКРОІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИСВІТЛЕННЯ ПЕРСОНАЛІЙ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ (НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ Г. І. СУХОМЛИНСЬКОЇ)

Одним із важливих напрямів сучасних історико-педагогічних досліджень є розвідки, пов'язані з вивченням педагогічної діяльності та спадщини окремих педагогів різних часів. Життєписи, предметом яких є життєвий шлях і діяльність видатної людини, мають тривалу історію й зустрічаються в сучасних гуманітарних науках: психології, соціології, літературознавстві, етнографії, педагогіці тощо.

Нове поле соціогуманітарних досліджень – мікроісторія – дає змогу фокусувати дослідницьку увагу на деталізації й освоєнні нових джерельних масивів, і, як результат, створюється нова модель біографістики, яка виводить персональну історію на рівень широких соціальних узагальнень. Італійський учений, адепт мікроісторії – Джованні Леві – стверджує, що мікроісторія – це «не вивчення дрібниць, а розгляд чогось у подробицях» [2]. Таке усвідомлення потребує вивчення життя однієї людини, яке, як правило, традиційно «губиться» в історії.

Мікроісторичний підхід має на меті через індивідуальне, особливе підійти до загального й пояснити його. Для мікроісторичного підходу принциповим є твердження, що від вибору того чи іншого масштабу розгляду об'єкта залежать результати в пізнанні цього об'єкта. Саме мікроісторичний підхід припускає вивчення окремих явищ, які відбувалися в житті окремих людей минулого, з метою виявлення панівних уявлень і тенденцій у суспільстві загалом. Український методолог історії педагогіки О. Сухомлинська вважає, що саме «життя педагога, його особиста біографія часто є основою наукової реконструкції епохи, висвітлює загальнопедагогічний досвід того чи іншого

періоду, тобто духовна біографія є матеріалізацією історії думки і духу ...» [4, с. 43].

На сьогодні суттєво змінились як підходи до відбору та висвітлення персоналій, так і завдання таких досліджень. Перелік педагогічних персоналій значно поповнився з початком висвітлення раніше «забутих» або заборонених діячів вітчизняної й зарубіжної освіти. Життя педагога, його «духовна біографія дає матеріал для реконструкції, зіставлення й висновків історико-педагогічного характеру» [5, с. 42]. При цьому вивчення персоналії неможливе без аналізу світоглядних і психологічних особливостей особистості, її психічної структури, найближчого оточення і саме в них треба шукати відповіді на поставлені педагогічні запитання [там само, с. 43].

Мікроісторичний підхід, вводячи різноманітні й множинні контексти, передбачає, що кожна історична особистість бере участь прямо або опосередковано в процесах різних масштабів і різних рівнів, від самого локального до самого глобального й, відповідно, вписується у їхні контексти.

Відомий сучасний італійський історик Карло Гінзбург запропонував використовувати мікроісторичний підхід до висвітлення персоналії, за яким виняткова вага надається конкретному аналізу повсякденного життя особистості, конкретних подій, документів й т.і. Учений переконаний, що розкрити духовний, моральний світ персоналії найкраще за допомогою документів, що виходили або від самої особистості, або від тих людей, які були з нею знайомі [1, с. 289]. Відтак, у процесі дослідження відбувається відхід від суб'єктивізму дослідника. Формат викладу матеріалу відзначається яскравістю і детальністю, презентація власне документів, їх інтерпретація та аргументація стають частиною викладу. Це діалог із читачем, якого автор ніби «втягує» у процес своєї роботи. К. Гінзбург назвав цей метод «оповідальною історією», або «історією-розповіддю» [1, с. 291].

Вважаємо, що історико-педагогічне мікроісторичне дослідження повинно будуватися саме таким чином: воно має містити багато ілюстрацій – аби читач міг самостійно ознайомитися з конкретними документами і активно включитися у діалог. Фотографії, більшість документів й листів не повинні бути розміщені, як зазвичай, у додатках, а мають бути безпосередньо «вплетені» у текст, що, на наше глибоке переконання, зробить ці матеріали, дійсно, частиною викладу матеріалу.

У монографії ««Віддана мені, як і я їй»: Про Ганну Іванівну Сухомлинську» (2020) на основі мікроісторичного підходу нами було здійснено історико-педагогічне дослідження персоналії Ганни Іванівни Сухомлинської (1918–2003 рр.) – вчительки російської словесності, дружини видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського, мами, високоінтелектуальної особистості, прихильниці гуманістичних ідей в освіті [3].

Крізь призму мікроісторичного аналізу педагогічної й просвітницької діяльності, світоглядної позиції Г. І. Сухомлинської було доведено, що дослідниця суттєво вплинула на розвиток вітчизняної історії педагогіки, позаяк саме діяльність Ганни Іванівни (впорядкування й систематизація епістолярію, праць, архівів, відкриття музеїв, фондів, читальних залів педагога) уможливила

усвідомлення величі постаті Василя Олександровича Сухомлинського в історії української й світової педагогіки.

Список використаних джерел

1. Гинзбург К. Микроистория: две-три вещи, которые я о ней знаю. *Мифы-эмблемы-приметы: морфология и история* : сб. ст. / Карло Гинзбург. М., 2004. С. 287–320.
2. Леви Д. К вопросу о микроистории. *Современные методы преподавания новейшей истории* : материалы из цикла семинаров при поддержке TACIS. М., 1996. С. 167–190.
3. Петренко О. Б. «Віддана мені, як і я їй» : про Ганну Іванівну Сухомлинську. Рівне : Волин. береги, 2020. 100 с.
4. Сухомлинська О. В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми. *Шлях освіти*. 2003. № 1. С. 39–43.
5. Сухомлинська О. В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі. *Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем* / О. В. Сухомлинська. Київ, 2003. С. 36–46.

О. І. Пометун

ПРОБЛЕМИ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА З ІСТОРІЇ ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ У КОНТЕКСТІ ІСТОРІОГРАФІЇ

Під час історіографічного аналізу вітчизняних підручників з історії України доби незалежності дослідники зазвичай зосереджують увагу на докорінних змінах у змісті підручників, які відбулися у зв'язку із становленням принципово нових поглядів на вітчизняну історію та зміною парадигми відповідних досліджень на соціоантропоцентричну та цивілізаційну (К.Баханов, Н.Гупан, Т.Володіна, О.Удод та ін). У цих розвідках констатуються і зміни підручників у зв'язку із трансформуванням мети та завдань шкільної історичної освіти, оновленням підходів до організації освітнього процесу. Водночас звернемо увагу на ті негативні тенденції у підручникотворенні періоду незалежності, які не достатньо відображені у сучасній історіографії.

Історіографічний аналіз підручників, опублікованих протягом останніх 25 років, засвідчує поступове згортання демократичних процесів у підручникотворенні. Перший (2002 р.) і другий (2012 р.) Державні стандарти загальної середньої освіти у поєднанні з єдиною навчальною програмою, яка жорстко зобов'язувала авторів дотримуватись «єдино правильної», на думку авторських колективів, створених Міністерством освіти, концепції історичного розвитку. Причому всі спроби погодити загальну концепцію шкільної історичної освіти чи запровадити альтернативні програми до сьогодні не мали успіху.

Додатковим нововведенням (2004 р.) стали щорічні конкурси підручників. Тільки «переможці» цих конкурсів потрапляють до школи. Останніми роками ці конкурси перетворились на «підгонку» підручників під вимоги численних експертів, які часто змінюють початковий варіант навчальної книги до непізнаваності, проте надаючи підручникам різних авторів спільних рис. До того ж в умовах політизованого українського суспільства часто додається вплив на зміст підручника певної політичної сили, яка в той момент (під час походження підручника) знаходиться при владі.

Останньою перешкодою до творчості у підручникотворенні з історії стали регламентовані вимоги зовнішнього незалежного оцінювання, що обмежують

не лише фактологічний матеріал, який повинні обов'язково включати у кожен підручник, а й навіть перелік історичних пам'яток і прізвищ історичних діячів, які знаходять своє місце на сторінках підручників. Причому іноді навіть портрети цих осіб мають бути лише хрестоматійно відомими. Адже учні під час тестування повинні безпомилково ідентифікувати ті персоналії.

Дійти до учнів підручник може лише за умови відповідності всім названим вимогам, що перетворює його авторів (за відсутності офіційної цензури) на виробників продукту, замовленого владою. Тоді як в історико-педагогічних та історіографічних розвідках названі факти ігноруються і відповідальність за зміст підручників покладається виключно на авторів.

Г. П. Пустовіт

УПРАВЛІННЯ НАУКОВИМИ ПРОЄКТАМИ В ПЕДАГОГІЦІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Як засвідчує аналіз педагогічної теорії і практики, проблема управління науковими проєктами і застосування результатів наукових досліджень є актуальною проблемою сьогодення. У працях Л. Ващенко, Л. Даниленко, О. Коберника, Л. Калініної, В. Маслова, В. Олійника, Т. Сорочан, Є. Хрикова та ін. зосереджено увагу на розробленні інноваційних підходів і управлінських технологій для вирішення актуальних проблем педагогічної теорії та практики.

Управління науковими проєктами в педагогіці передбачає, насамперед, оволодіння членами проєктної групи методичним інструментарієм підготовки проєктних пропозицій та грантових заявок; навичками залучення джерел їх фінансування; формування додаткових чи суміжних міждисциплінарних проєктних команд; здійснення ефективного проєктного менеджменту та сприяння академічній мобільності науковців.

Завданнями управління науковими проєктами є:

- формування знань і професійних практик, необхідних для управління науковими проєктами на основі формування компетентностей у галузі дослідно-експериментальної та упроваджувальної проєктної діяльності;
- оволодіння методичним інструментарієм розроблення, фінансування та виконання наукових проєктів, програм та грантів у сфері педагогіки;
- вести комунікацію з різними цільовими аудиторіями щодо підготовки проєктних пропозицій та грантових заявок на проведення наукових досліджень українською та іноземними мовами;
- демонструвати авторитетність, креативність, високий ступінь самонавчання та самореалізації, академічної доброчесності, послідовну відданість розвитку нових ідей у наукових проєктах із педагогіки;
- демонструвати розуміння особистої відповідальності за професійні або управлінські рішення чи надані рекомендації, що можуть впливати на результати наукового проєкту в цілому чи на окремі його складові;
- використовувати дієві інструменти та заходи управління ризиками наукових проєктів.

Моніторинг якості наукового проєкту має на меті розроблення та організацію системи вивчення його поточних результатів, їх математично-графічне оформлення, аналіз динаміки схарактеризованих змін.

Заключний етап передбачає: аналіз результатів, формулювання висновків, їх коригування; оцінка якості проекту: групове обговорення, «мозкова атака», «круглий стіл»; узагальнення та класифікація зібраних матеріалів; подання результатів (творчий звіт, виготовлення ілюстративного матеріалу: схеми, альбоми, відеорепортаж, створення сайту, статті у ЗМІ тощо).

Презентація результатів здійсненого проекту.

Л. М. Балика

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТНІХ УСТАНОВ 20-30-Х РОКІВ ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КАБІНЕТУ ПО ВИВЧЕННЮ КНИГИ ТА ЧИТАЧА УНІК (1926–1936))

Трансформація методологічних підходів до вивчення освітніх установ зумовлена мінливістю контексту. Історичні обставини постійно оновлюються, ідеологічні установки змінюються, іноді на прямо протилежні, що, своєю чергою, зумовлює інші погляди і залучення інших методологічних орієнтирів для оцінки того чи іншого явища. Множинні інтерпретації історії, феноменів минулого, зокрема й діяльності освітніх установ, особливо яскраво простежуються в оцінці закладів, які діяли у 20–30-х роках ХХ ст.

Освіта нерозривно пов'язана з суспільством (державною системою, економікою, сім'єю і т. п.), тому що чинники, які впливають на розвиток суспільства, визначають й напрями розвитку освіти. Тому аналіз освітніх феноменів проводився, здійснюється тепер, й буде проводитися в майбутньому в контексті ідеології, політики, соціальних умов розвитку.

Показовим прикладом трансформації методологічних підходів до вивчення освітніх установ є аналіз діяльності «Кабінету вивчення книги й читача» в Українському науковому інституті книгознавства (1926–1936). У 1927–1930 рр., коли Кабінет очолював відомий бібліотекознавець Д. А. Балика, у його статтях та працівників кабінету (Н. Фрідьєвої, Д. Ігудесмана, В. Шпілевич), вміщених у збірнику «Бібліотека і читач на Україні / Праці Кабінету вивчення книги й читача» (1930), робота Кабінету характеризувалася з суб'єктивних позицій безпосередніх учасників діяльності (йдеться про позиції модернізаторського підходу).

У 1931–1936 рр., коли відповідно до змін політичного курсу розпочалася боротьба з «ворожими ідеями», «буржуазним націоналізмом», діяльність Кабінету була піддана нищівній критиці, його наукові здобутки в бібліографії, книгознавстві, бібліотекознавстві з позицій радянських теоретико-методологічних підходів критикувалися й нівелювалися. Постановою РНК УСРР «Про реорганізацію науково-дослідного інституту книгознавства» в 1936 р. Кабінет був реорганізований, що означало власне кінець його діяльності.

У 40–90-х рр. ХХ ст., коли в оцінці освітніх установ домінував радянський марксистсько-ленінський підхід, діяльність Кабінету взагалі не згадувалась.

Після 1991 р. в Україні розпочалася спроба неупередженого аналізу освітніх установ досліджуваного періоду, окремі аспекти діяльності Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) і кабінету стали предметом

вивчення І. Тимошенко (1999), Т. Новальської (2004), О. Лопати (2011) Г. Ковальчук (2015), які аналізували творчі здобутки співробітників «Кабінету вивчання книги і читача» з нових методологічних підходів, які є синтетичними й інтегрують ідеї багатьох сучасних наукових підходів (синергетичний, цивілізаційний, парадигмальний й ін.), що забезпечує максимальну об'єктивність такого аналізу.

А. Д. Балацінова

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ «ЦИРКУЛЯРА ПО ХАРКІВСЬКОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ОКРУГУ» ЯК ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ПРИ ПОПЕЧИТЕЛІ ХАРКІВСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ОКРУГУ

Одним із найбільш інформативних джерел для вивчення діяльності ради при попечителі Харківського навчального округу є офіційне видання управління навчального округу – «Циркуляр по Харківському навчальному округу». «Циркуляр...» виходив друком у Харкові впродовж 1861–1916 рр. двічі на місяць (до 1870 р.), згодом – щомісяця. На його сторінках публікувалися урядові постанови з питань народної освіти, розпорядження Міністерства народної освіти і попечителя Харківського навчального округу, відомості про підвищення «по службі» й до чину особового складу закладів освіти округу, призначення пенсій, списки навчальної літератури для вчителів та учнів тощо. У додатках до окремих номерів друкували витяги з протоколів засідань ради при попечителі навчального округу, рецензії на навчальні видання, правила випускних іспитів для учнів гімназій, навчальні програми та інші матеріали.

Найбільш повні колекції «Цирюляра по Харківському навчальному округу» зберігаються у фондах Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург) (750 номерів) і Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (723 номери). Особливу цінність для наукової розробки досліджуваної проблеми мають витяги з протоколів засідань ради при попечителі Харківського навчального округу, які містять питання порядку денного, зміст ухвалених рішень, а також розпорядження попечителя Харківського навчального округу, якими ці рішення вводилися в дію.

Наявність досить значного за обсягом, несистематизованого дослідниками матеріалу, що характеризує діяльність ради при попечителі Харківського навчального округу, та частота його появи на сторінках «Цирюляра по Харківському навчальному округу» впродовж 1861–1916 рр., необхідність отримання точних і достовірних результатів дозволяє дійти висновку про доцільність використання методу контент-аналізу для визначення тенденцій реалізації радою при попечителі Харківського навчального округу провідних функцій: навчально-організаційної, інструктивно-методичної, контрольної-аналітичної, адміністративно-господарської.

Змістовими одиницями (категоріями аналізу) можуть слугувати напрями реалізації визначених функцій, їхніми ознаками (індикаторами) у тексті –

питання, що розглядалися на засіданнях ради за кожним напрямом, одиницями підрахунку – кількість питань, розглянутих радою за цими напрямами.

Н. О. Борисенко

ВИСВІТЛЕННЯ ДОРОБКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПЕРСОНАЛІЙ В СУЧАСНОМУ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Зміни дослідницьких підходів у висвітленні педагогічних персоналій в умовах сьогодення в українському історичному дискурсі 20–30 рр. ХХ ст. передбачають зміну орієнтирів на соціальну спрямованість принципів положень і узагальнень педагогічної науки, освітньої практики. Тоді наукові розвідки розкриють перспективу педагогічної реконструкції кращих методичних напрацювань персоналій, аналітично осмислять логіку формування кар'єри й підвищення кваліфікації.

За типолого-видовою кваліфікацією розділяють опубліковані та неопубліковані праці педагогічних персоналій. За принципом походження і цільовим призначенням опубліковані джерела угруповують на: законодавчі акти вищих органів влади та управління УСРР, що стосуються державної політики у галузі становлення та розвитку загальноосвітніх закладів в 1920–1933 рр., партійні документи, протоколи і резолюції з'їздів ВКПб і КП(б)У, у яких відбиті суспільно-політичні процеси, що мали вплив на національне та культосвітнє будівництво в УСРР, виражали принципові переконання педагогів, управлінців, організаторів народної освіти, доповіді, виступи працівників Наркомату освіти УСРР, опубліковані праці освітян та друковані матеріали громадських і державних організацій; звіти Наркомату освіти УСРР та статистичні збірники, які висвітлювали культосвітнє будівництво в СРСР та УСРР у 1920–1933 рр.

Аналітичне оброблення цих джерел дозволяє порівняти темпи і спрямування в розвитку культурних і освітніх закладів, узгодження напрямів їх діяльності з потребами суспільства у досліджуваній період.

Окрему групу опублікованих джерел складають періодичні видання, вивчення яких допомагає аналізувати значний фактичний конкретно-історичний дискусійний матеріал.

Зазначимо, що у висвітленні освітнього процесу в УСРР у 1920-і рр. довгий час домінував популярний пропагандистський підхід. Застосування орієнтира на соціальну спрямованість принципів положень і узагальнень педагогічної науки, освітньої практики наукових розвідок освітян указанного історичного періоду дасть змогу провести педагогічні аналогії, осмислити формат педагогічної реконструкції раціональних практичних здобутків того реформаційного періоду без упередженості і політичної заангажованості.

С. Б. Бричок

ВИКОРИСТАННЯ ДІАХРОННОГО ПІДХОДУ В НАВЧАЛЬНІЙ ДИСЦИПЛІНІ «ПЕДАГОГІЧНА ПЕРСОНАЛІЯ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ» ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ СТУПЕНЯ PhD

Метою навчальної дисципліни «Педагогічна персоналія в історико-педагогічному дослідженні» для здобувачів ступеня PhD є висвітлення теорії й практики єдиного історико-педагогічного процесу через вивчення життя й творчої біографії зарубіжних та вітчизняних педагогів, відтворення еволюції персоніфікованого історико-педагогічного знання, використання сукупності підходів, методів, засобів персоніфікованого історико-педагогічного дослідження.

Педагогічна персоналія, її життєві надбання завжди були мірилом епохи, тому у процесі вивчення основних етапів життєдіяльності конкретного педагога, науковому аналізу та систематизації його творчої спадщини важливим завданням є відтворення атмосфери відповідного часового періоду, реконструкція передумов формування світогляду того чи іншого діяча, виявлення джерел впливу на розвиток особистості, на становлення її поглядів та переконань. Здобувачам ступеня PhD важливо засвоїти логіку вивчення педагогічної персоналії, навчитися використовувати сукупність методологічних підходів (біографічний, феноменологічний, герменевтичний, синергетичний, парадигмальний, синхронний й ін.) для забезпечення максимальної об'єктивності дослідження [1].

Під час вивчення персоналії доцільним є використання й діахронного підходу. Аналіз з погляду діахронії (крізь час, вертикально) дає змогу розглядати персоналію в особливих інтервалах часу, що пов'язані між собою історичними та педагогічними подіями. З'являється можливість побачити циклічність форм розвитку, зміну в стані суб'єкта. Діахронний підхід дає змогу розглядати персоналію у ширшому контексті культури в цілому [3]. У вивченні педагогічної персоналії діахронний підхід застосовують, насамперед, для розуміння внутрішніх законів розвитку та виділення якісних стадій змін, тобто створення періодизації [2].

Це дає змогу оцінити зміни та виявити вплив зовнішніх чинників на розвиток досліджуваної персоналії, що робить діахронний підхід важливим і затребуваним при викладанні навчальної дисципліни «Педагогічна персоналія в історико-педагогічному дослідженні» здобувачам ступеня PhD.

Список використаних джерел

1. Богуславський М. Структура сучасного історико-педагогічного знання. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 37–40.
2. Орехова Е. Я., Орехов А. И. Новые методологические подходы в педагогических исследованиях. *Соврем. проблемы науки и образования*. 2015. № 1, ч. 1. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=18114> (дата обращения: 10.10.2020).
3. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка : навч. посіб. Суми : СДПУ, 1999. 300 с.

Д. О. Закатнов
**АКАДЕМІЧНА ПРОФКОНСУЛЬТАЦІЯ ШКОЛЯРІВУ 20–30-Х РР.
XX СТОЛІТТЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Після Першої світової війни у США та країнах Західної Європи зросла кількість молоді, яка бажала отримати вищу освіту. Диспропорції між кількістю абітурієнтів та числом навчальних місць актуалізувала проблему відбору абітурієнтів, від яких із більшою ймовірністю можна було очікувати кращих результатів навчання. Оскільки за такими критеріями відбору, як середній бал атестата та результати вступних іспитів спрогнозувати успішність навчання абітурієнта було практично неможливо, то на початку 20-х рр. XX століття в ряді країн було розроблено та реалізовано низку заходів, які одержали узагальнену назву «академічна профконсультація» і які, зокрема, передбачали здійснення психотехнічних обстежень абітурієнтів.

У закладах вищої освіти США відбір школярів для здобуття вищої освіти за психологічними параметрами здійснювали служби Vocational Guidance і Personnel Service. У 1923–24 рр. були проведені перші конференції з проблем академічної профконсультації, на яких було прийнято рішення про відкриття Центрального бюро для координації роботи цих служб та затверджено напрями і схеми їх роботи. Також було визнано за доцільне створення при коледжах спеціалізованих підрозділів (Bureau of Educational Personnel), які б вирішували теоретичні та практичні проблеми академічної профконсультації. До числа їх основних завдань було віднесено: виявлення факторів, які впливають на успішність навчання студентів та їх подальшу професійну діяльність; розробку тестових батарей для відбору абітурієнтів; визначення форм та методів здійснення академічної профконсультації школярів тощо [1].

У Німеччині академічна профконсультація стала продовженням роботи академічних інформаційних бюро вищих навчальних закладів, метою яких було ознайомлення абітурієнтів із навчальними планами закладів та професіями до яких вони готують. У 20-х рр. інформаційні бюро при університетах було реорганізовано в профконсультаційні. Вони надавали абітурієнтам рекомендації щодо напрямів подальшого навчання або працевлаштування, орієнтуючись при цьому й на результати психологічних обстежень. Певні заходи щодо створення систем академічної консультації здійснювалися в європейських країнах. Вивчалася ця проблема й вітчизняними дослідниками, проте, внаслідок превалювання при відборі абітурієнтів класового підходу й орієнтації на «пролетаризацію» вищої освіти, академічна профконсультація в радянській Україні у 20–30-х рр. XX століття не здійснювалася [2].

Список використаних джерел

1. Закатнов Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія. Київ : Пед. думка, 2012. 160 с.
2. Мандрика А. Парижская международная конференция по психотехнике. *Робітн. освіта*. 1928. № 1. С. 69–76.

О. М. Лук`янченко

РЕТРОСПЕКТИВА ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ В ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

У ДОРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

Педагогічна практика виступає невід'ємним і важливим складником змісту педагогічної освіти. Разом з тим вона є самостійним, визначальним напрямом підготовки вчителя.

Звернення до цінного історичного досвіду організації педагогічної практики в різних типах навчальних педагогічних закладів України другої половини ХІХ ст. не випадкове. Адже у цей період відбувається зародження та інтенсивний розвиток педагогічних закладів різного типу, розробляються теоретичні й методичні засади організації педагогічної практики.

У процесі дослідження з'ясовано, що організація педагогічної практики в різних типах педагогічних навчальних закладів (учительських семінаріях, учительських інститутах, педагогічних курсах при університетах) протягом досліджуваного періоду мала певні відмінності в меті, завданнях, змісті, формах реалізації.

Специфічним в організації практики в середніх учительських закладах було: домінування її в навчально-виховному процесі; проведення без відриву від поточних занять; тісний зв'язок із педагогічною теорією; високий рівень організації і планування (особливо в учительських інститутах); здійснення систематичного і ретельного контролю та оцінювання діяльності практикантів; досягнення зразкової постановки навчального процесу в базових навчальних закладах; реалізація змісту в різноманітних організаційних формах.

Характерним для організації педагогічної практики у вищих закладах освіти було: перманентний характер її здійснення; обмежений обсяг годин; недостатня забезпеченість теоретико-методичною підготовкою майбутніх учителів.

Встановлено, що ідеї відомих педагогів М. І. Пирогова, С. І. Миропольського, Д. Д. Семенова, П. Ф. Каптерева та ін. та практичний досвід організації педагогічної практики в різних типах закладів педагогічної освіти України ХІХ ст. висвітлювалися на сторінках періодичних видань того часу («Журнал Министерства Народного Просвещения», «Русская школа», «Педагогический листок», «Вестник воспитания» тощо).

О. П. Міхно

МІКРОІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ФЕНОМЕНА ПЕДАГОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ УЧНЯ

Кожне нове покоління істориків, маючи нові факти і нові прийоми дослідження, по-своєму ставиться до подій минулого і по-своєму їх інтерпретує. Сьогодні, в епоху постмодернізму, доцільно говорити не про якусь єдино правильну інтерпретацію, а про множинність інтерпретацій. Одним із найбільш ефективних вважаємо мікроісторичний підхід, який використовується істориками для осягнення глобальних процесів і явищ через вивчення «часткового».

Досить продуктивним виявилось застосування мікроісторичного підходу у дослідженні феномена педагогічної характеристики учня. У різні історичні періоди педагогічні характеристики виконували різні функції, але незмінним залишалася їх роль: узагальнити знання вчителя про учня і накреслити шляхи подальшої педагогічної роботи з ним. Кожна така характеристика – своєрідна мікроісторія життя учня у школі, побачена очима вчителя. Аналіз характеристик дає можливість віднайти те, що зазвичай відсутнє в інших джерелах: опис зовнішності учня, відомості про його батьків, зауваження про порушення правил навчального закладу тощо. Але найголовніше, що відомості, вміщені в характеристиках, не тільки значно розширюють уявлення про шкільне життя в різні історичні періоди, але й максимально показують того, заради кого й існує школа, – учня.

Досі в центрі досліджень з історії освіти перебували переважно «структури» і «спільноти». Якщо ж розглядалася людина в освіті, то це, як правило, була особистість великого масштабу: педагог, який зробив значний внесок у розвиток освіти. Ми намагалися показати «маленьку» людину (учня) в цих «структурах» і «спільнотах». Необхідно підкреслити, що особливістю застосування мікроісторичного підходу в історико-педагогічних дослідженнях є співвіднесення мікроісторичного аналізу з попереднім досвідом макроаналізу, а не навпаки. Тобто прагнучи осмислити такий феномен, як педагогічна характеристика учня в конкретний історичний період, ми звернулися до педагогічних характеристик учнів, які містять конкретний педагогічний досвід у його унікальному одиничному вираженні. Це дало змогу з'ясувати не лише особливості характеристики учня як документа, але насамперед – побачити, яким був учень у різні історичні періоди. Звісно, учень навчався і жив у певній освітній «структурі» (навчальний заклад) і перебував у певній «спільноті» (учнівський контингент), однак «обличчя» навчального закладу – це, передусім, його учні, тому саме на учневі і був сфокусований наш дослідницький інтерес.

Є. В. Нелін

МЕТОД ПСИХОІСТОРІЇ ЯК СКЛАДНИК ЧАСТИНИ СУЧАСНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

Сучасні історико-педагогічні дослідження позначаються використанням різноманітних методів, які застосовують вітчизняні дослідники для досягнення своїх цілей. Велику групу історико-педагогічних розвідок становлять праці, присвячені вивченню окремих персоналій та їх творчого доробку. Однак переважна більшість дослідників тенденційно не послуговується використанням такого методу як психоісторія, що збіднює проведені дослідження, оскільки в них не враховується фактор взаємозалежності індивідуального і колективного.

Загальновідомо, що сучасна психоісторія розглядається у двох значеннях. У широкому сенсі психоісторія – це міждисциплінарна галузь, яка виникла у 1950-х роках у США завдяки зусиллям Еґо-психологів. Зокрема Л. Ваховський вважає, що американський психотерапевт Е. Еріксон, опираючись на здобутки психоаналізу, заклав основи психоісторичних методів у дослідженнях історії дитинства [1, с. 2]. У вузькому сенсі психоісторія розуміється як метод дослідження особистості, який базується на засадах теорії психоаналізу і

біографістики. Метод психоісторії покликаний пояснити події, які відбувалися у житті людини і суспільства, в якому досліджувана особистість реалізовувала свої ідеї. Тож, нерідко метод психоісторії ототожнюється з психобіографією.

З. Фрейд переконував, що робота психоаналітика апріорі історична і подібна праці археолога, який вишукує залишки минулого і намагається їх зробити доступними для сьогодення. Розвиваючи ідею З. Фрейда про схожість психоаналітика з археологом, Е. Еріксон зазначав, що метод психоаналізу є історичним, оскільки дозволяє пізнати метаболізм індивідуальних життєвих циклів, а також дослідити конфлікти між інфантильними та архаїчними пластами людської психіки [2, с. 4]. Захоплення методом зіставлення індивідуального та колективного в історичній ретроспективі спонукали Е. Еріксона до написання таких праць як «Молодий Лютер: психоаналіз та історія» (1958), «Правда Ганді» (1969), «Історія життя та історичний момент» (1975), в яких було розкрито специфіку методу психоісторії (психобіографії). Особливість психоісторичних досліджень Е. Еріксона полягала у тому, щоб розкрити, яким чином відома особистість, у процесі формування характеру та ідентичності, може сформувати лідерські якості та стати символом своєї епохи.

Ми переконані, що сучасні історико-педагогічні розвідки повинні бути збагачені методом психоісторії, що сприятиме глибинному пізнанню доробків окремої персоналії і наблизить проведені дослідження до реалій сьогодення.

Список використаних джерел

1. Ваховський Л. Ц. Психоісторичний підхід до вивчення еволюції дитинства. *Шлях освіти*. 2012. № 1. С. 2–5.
2. Эриксон Э. Детство и общество. URL: http://psychoanalysis.by/wp-content/uploads/2018/04/detstvo_i_obshestvo.output.pdf (дата обращения: 21.10.2020).

В. В. Олійник

НАЦІОНАЛЬНЕ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (1917–1921): ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Сьогодні в ході розвитку Української держави національне навчання і виховання є одним із найважливіших компонентів формування особистості. Гостро стоїть питання ефективності реформування освіти в Україні, підготовки педагогічних кадрів, вишукуються новітні підходи до освітнього процесу на національній основі. З огляду на це варто врахувати позитивний історичний досвід, набутий у закладах загальної середньої освіти України 1917–1921 рр.

У добу Української революції більшість публікацій було присвячено питанням розбудови школи й освіти на національній основі. Окреслену проблему розглядали у своїх працях такі відомі українські педагоги, як В. Дурдуківський, О. Дорошкевич, К. Лебединцев, О. Музиченко, С. Русова, С. Черкасенко, Я. Чепіга та ін. [16; 17; 18; 20; 21; 22; 23].

Питання організації освітнього процесу на національних засадах (зміст, методи та форми) висвітлюються в працях українських учених за такими напрямками: *реформування загальної середньої освіти в Україні у 1917–1921 рр.* (Л. Березівська, Н. Гупан, О. Сухомлинська та ін.); *розвиток історії освіти та школи і 1917–1921 роках* (Л. Березівська, І. Зайченко,

О. Сухомлинська та ін.); *розвиток початкової, середньої школи й педагогічної думки в добу Української революції (1917–1921 рр.)* (Л. Березівська, І. Зайченко, М. Кукурудзяк, О. Михайличенко, М. Смольницька, М. Собчинська, О. Сухомлинська та ін.); *українізація закладів загальної середньої освіти у 1917–1921 рр.* (А. Боровик, О. Завальнюк, Ю. Телячий та ін.) [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 19; 20].

Отже, незважаючи на досить велику кількість публікацій про реформування освіти й українізацію шкіл, проблема національного навчання і виховання учнів у закладах загальної середньої освіти України (1917–1921) потребує актуалізації в теперішніх умовах розбудови Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Внесок Софії Русової у розбудову національної освіти за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920). *Наук. зап. Психолого-педагогічні науки / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя*. 2016. № 1. С. 286–290.
2. Березівська Л. Д. Диференціація навчання як форма індивідуального підходу до дитини у працях українських педагогів (1917–1920). *Рідна шк.* 2011. № 8/9. С. 75–80.
3. Березівська Л. Д. Ідея національно-патріотичного виховання школярів у добу Української революції: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920). *Рідна шк.* 2016. № 1. С. 57–62.
4. Березівська Л. Д. Колекція журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) як джерело мікроісторії освіти України. *Іст.-пед. альманах*. 2016. Вип. 1. С. 4–9.
5. Березівська Л. Д. Наслідки та досвід реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст. *Рідна шк.* 2010. № 1/2. С. 45–49.
6. Березівська Л. Д. Проблема реформування системи освіти в Україні на сторінках журналу «Вільна українська школа (1917–1920)». *Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини*. Київ, 2002. Спецвип. : До витоків становлення української педагогічної науки. С. 51–55.
7. Березівська Л. Д. Проект єдиної школи в Україні про дванадцятирічну загальну середню освіту (1917–1920 рр.). *Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України*. 2017. № 1. С. 77–84.
8. Березівська Л. Д. Реформа шкільної освіти в добу Центральної Ради як перший національний досвід. *Шлях освіти*. 2006. № 2. С. 40–46.
9. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в період Гетьманату П. Скоропадського (29 квітня – 13 грудня 1918). *Іст.-пед. альманах*. 2006. № 2. С. 4–15.
10. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст.: історіографія питання. *Іст.-пед. альманах*. 2009. № 1. С. 15–28.
11. Боровик А. М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917–1920 рр.). Чернігів : Черніг. береги, 2008. 368 с.
12. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : А. П. Н., 2002. 224 с.
13. Завальнюк О. М., Телячий Ю. В. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920). Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2001. 212 с.
14. Кукурудзяк М. Г., Собчинська М. М. З історії національної школи і педагогічної думки в Українській Народній Республіці. Кам'янець-Подільський : Абетка, 1997. 175 с.
15. Нариси історії українського шкільництва (1905–1933) : навч. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ : Заповіт, 1996. – 302 с.
16. Русова С. Ф. Драматичний інстинкт у дітей. *Пед. журн. для вчителів початкових шк. Полтавщини*. 1917. № 7/12. С. 5–13.
17. Русова С. Ф. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд. Націоналізація школи. *Пед. журн. для вчителів початкових шк. Полтавщини*. 1917. № 7/12. С. 57–69.

18. Русова С. Ф. Нова школа. Вид. 2-ге. Київ : Укр. шк., 1917. 20 с.
19. Сухомлинська О. В. До питання про розвиток змісту загальної середньої освіти. *Наук. вісн. Чернів. ун-ту* : зб. наук. пр. / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2003. Вип. 176 : Педагогіка і психологія. С. 161–171.
20. Чепіга Я. Ф. Вибрані педагогічні твори : навч. посіб. / Ін-т педагогіки АПН України ; упоряд., наук. ред. Л. Д. Березівська. Харків : ОВС, 2006. 328 с.
21. Чепіга Я. Ф. До трудової вільної школи. *Вільна укр. шк.* 1918/19. № 8/9. С. 81–85.
22. Чепіга Я. Ф. Школа й освіта на Україні. *Вільна укр. шк.* 1918/19. № 8/9. С. 132–136.
23. Черкасенко С. Кілька слів про українізацію школи. *Вільна укр. шк.* 1917. № 2. С. 68–74.

І.Є. Петrenchенко

КРИМСЬКОТАТАРСЬКИЙ ПРОСВІТИТЕЛЬ-РЕФОРМАТОР ІСМАЇЛ ГАСПРИНСЬКИЙ

Кримськотатарська громада за доби Середньовіччя та Нового часу відзначалася доволі високим рівнем письменності, оскільки відповідно до норм віровчення усі діти мали вивчати святе письмо. Система освіти в середовищі кримських татар складалася з конфесійних початкових шкіл мектеб, а також медресе, де готували духовенство, вчителів і, загалом, освічених людей. Ця, колись досить прогресивна система освіти, станом на другу половину XIX ст. повністю вичерпала себе і не спроможна була готувати кримськотатарську спільноту до викликів нового часу. Вона потребувала реформ, за які взялися джадидисти.

Джадидизм виник у Таврійській губернії наприкінці XIX ст. як спроба реформувати початкову школу («усуль джадід» в перекладі з арабської означає «новий метод»), зробивши її шляхом застосування звукового методу навчання простішою, доступнішою і швидшою.

Загальноновизнаним лідером джадидизму був видатний кримськотатарський просвітитель і гуманіст Ісмаїл Гаспринський. Ним були розроблені основи реформування традиційної мусульманської етно-конфесійної системи народної освіти. Насамперед І. Гаспринський ввів нову методику вивчення арабської мови. Раніше учень вивчав абетку, засвоював склади з двох та трьох літер і лише після цього вивчав окремі слова, розбиваючи їх на окремі літери та склади. І. Гаспринський запропонував вивчати грамоту новим звуковим методом, у якому одній літері відповідав окремий звук. Це значно прискорило вивчення арабської письменності та вивільнило час на опанування знань і навичок, що відкривали перспективи для подальшого працевлаштування та продовження освіти. І. Гаспринський запропонував включити в навчальну програму предмети, що сприяли б вирішенню проблеми профорієнтації, зокрема опанування того чи іншого ремесла. Також просвітитель рекомендував ввести обов'язкове вивчення російської мови, аби кримськотатарські діти могли продовжити навчання у гімназіях та університетах Російської імперії. Ним була підготовлена серія навчальних посібників для національних новометодних шкіл.

У січні 1884 р. І. Гаспринський відкрив перший джадидистський навчальний заклад у Криму. Просвітителю та його прибічникам доводилося долати значний опір прибічників старої освітньої систем. Але поступово практично усі мектебе на початку ХХ ст. у Криму перетворились на новометодні.

Запропоновані І. Гаспринським методи навчання з успіхом застосовувалися також у Татарстані, Казахстані, Таджикистані, Туркменістані, Узбекистані, Азербайджані, Туреччині, Північній Персії та в Китайському Туркестані.

І. Гаспринський стоїть біля витоків кримськотатарської преси. Заснована ним газета «Терджиман» була важливим чинником поширення ідей просвітництва серед кримських татар та інших тюрко-мусульманських народів.

Н. Р. Петрошук

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ СТ. В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ РОЗВІДКАХ РАДЯНСЬКОГО ЧАСУ

Теоретичний аналіз історико-педагогічної й науково-методичної літератури показав, що проблемі трудового навчання у загальноосвітніх школах України кінця ХІХ ст. присвячено дослідження, починаючи від публікацій тогочасних авторів і завершуючи науковими розвідками ХХІ ст.

Дослідження радянської доби (1918–1991 рр.) визначалися різним статусом трудового навчання в системі шкільної освіти у певні періоди існування радянської влади. Це знайшло відображення у тематиці та кількості опублікованих робіт з історії педагогіки. У 20-х роках ХХ ст., у період розробки теорії і практики трудової школи, поступу трудового навчання в імперську добу було присвячено праці М. Рожкова, Є Соломіна, О. Фортунатова та ін. М. Рожков, у дослідженні «Очерк истории труда в России» (1924), виділив основні етапи цього процесу в Російській імперії, до складу якої входила значна частина українських земель, та надав статистичні дані про впровадження трудового навчання у різні типи шкіл [2]. Фундаментальна праця Є. Соломіна «Организация физического труда в школе» (1925) присвячена аналізу викладання трудового навчання у навчальних закладах Російської імперії досліджуваного періоду [4].

У 50–60-х роках ХХ ст. історію трудового навчання у загальноосвітніх закладах досліджуваного періоду вивчали: О. Веселов, О. Дзевєрін, В. Хрустальова, І. Чувашов, С. Шабалов, М. Ярошенко. Дослідник М. Ярошенко у статті «Трудове навчання в школі дореволюційної України» (1960) проаналізував соціально-економічні передумови запровадження трудового навчання в загальноосвітніх школах України, описав досвід трудової підготовки учнів у ремісничих училищах [5]. У 70–80-х роках ХХ ст. історію трудового навчання вивчали: В. Борисенко, І. Бугаєвич, Л. Глибоковських, Е. Дніпров, М. Котряхов, М. Кузьмін, М. Пузанов, Д. Сметанін та ін. Найґрунтовнішим дослідженням цього періоду можна вважати монографію І. Бугаєвича «Праця як навчальний предмет» (1970) [1]. Дослідник охарактеризував особливості запровадження трудового навчання як

навчального предмета у загальноосвітні навчальні заклади Російської імперії кінця ХІХ ст. загалом та деяких українських губерній зокрема. Розгляду історії становлення трудового навчання, починаючи з часів Київської Русі, присвячено статтю українського вченого Д. Сметаніна «Трудове навчання і виховання в школах України дожовтневого періоду» (1970) [3]. Він проаналізував науковий доробок українських педагогів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (Т. Лубенця, Я. Чепіги).

Історіографічний пошук засвідчив інтерес дослідників радянської доби до проблем запровадження трудового навчання у загальноосвітніх школах України кінця ХІХ ст. та певну заідеологізованість у висвітленні наукового доробку педагогів минулого, характерну для радянської історіографії.

Список використаних джерел

1. Бугаєвич І. В. Праця як навчальний предмет. Київ : Рад. шк., 1970. 99 с.
2. Рожков Н. Очерк истории труда в России. М., 1924. 124 с.
3. Сметанін Д. А. Трудове навчання і виховання в школах України дожовтневого періоду. *Методика трудового навчання* : респ. наук.-метод. зб. Київ, 1970. Вип. 5. С. 156–169.
4. Соломин Е. К. Организация физического труда в школе. Л. ; М. : Гос. изд-во, 1925. 295 с.
5. Ярошенко М. М. Трудове навчання в школі дореволюційної України. *Рад. шк.* 1960. № 10. С. 15–16.

В. М. Полехіна

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТЯНСЬКИХ РОДИН ТАЛЬНІВЩИНИ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЕКСКУРС ДОВЖИНОЮ У 80 РОКІВ

Нещодавно вийшло у світ публіцистично-наукове видання про подружжя освітян Тальнівщини, які працювали в закладах освіти впродовж останніх 80 років, – «Святиться учителя ім'я».

Матеріал книги займає 430 сторінок. У виданні вміщено понад 500 фотографій, описано життєвий шлях більше 150 освітянських подружжів на основі соціальних паспортів ветеранів педагогічної праці, атестаційних матеріалів, публікацій в періодичній пресі регіону, спогадів колег та учнів, музейних експонатів, архівів.

Книга зацікавить вчителів, учнів, жителів району, а також усіх тих, хто захоплюється краєзнавчими дослідженнями історії освіти.

У розділах описані короткі довідки про освітні установи Тальнівщини та персоналії цих установ. Зрозуміло, що без ретельного вивчення творчих біографій педагогів регіону неможливо відтворити цілісну картину розвитку педагогічної думки краю. Тому у хронологічному порядку представлено завідувачів Тальнівським районним відділом освіти, вчительські подружжя Тальнівської школи №1, № 2, 3, Тальнівської санаторної школи-інтернат, Тальнівського економіко-математичного ліцею. Окремі розділи висвітлюють діяльність Тальнівської ДЮСШ, районного методичного кабінету, Осередку Профспілки Тальнівщини.

У книзі описано Подружжя усіх 26 сіл Тальнівського району. На жаль, сумно констатувати той факт, що в більшості сіл району закривають школи. Адже

тому, що немає дітей, закрили свої двері школи у селах Гордашівці, Кобринівій Греблі, Лащовій, Заліському, Шаулісі, Романівці.

І може бути таке, що не згадають про вчителів, які тут працювали. А є такі школи, де впродовж років працювало багато подружніх пар, як ось: у Білашках – 7, у Вишнополі – 13, у Майданці – 12, Зеленькові – 10, Легедзиному – 11, Мошурові – 12. Тальянках – 9.

Окремі статті про роль родини, про роль учительської сім'ї у створенні творчої, доброзичливої атмосфери в шкільному колективі, про зразки ставлення дорослого до дитини, про можливі реакції педагога на дії школяра і вибудова на цій основі приятного та шанобливого ставлення між представниками різних поколінь, про вплив взаємин на результати навчання і виховання учнів через приклади діяльності конкретних колег, що живуть і працюють у Тальнівському районі Черкаської області, викликали великий інтерес педагогічної громадськості.

С. О. Роєнко

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ ТА ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ПРИВАТНОЇ ОСВІТИ

Серед численних джерел, що стосуються приватної освіти, окрему групу становлять нормативно-правові документи, які визначали правову основу діяльності приватних закладів. Ознайомитися з державними розпорядженнями та іншими офіційними новинами громадяни мали можливість в проурядовому «Журнале Министерства народного просвещения» (1834–1917), метою якого було обнародування нових у цій частині постанов і розпоряджень уряду. Окремий розділ журналу мав назву «Правительственные распоряжения». Він включав: найвищі повеління імператорів Росії, державні та міністерські розпорядження, циркуляри, дозволи на використання певних книг у навчальних закладах. Державні розпорядження по навчальному відомству друкувалися також в журналі «Русская школа» (1890–1917).

Звичайно, використовувати лише періодичні видання (кількість яких була до того ж обмеженою) було не завжди зручно, а пошук необхідної інформації в загальнодержавних збірниках законів Російської імперії потребував багато зусиль і часу. З метою усунути такі незручності міністерство прийняло рішення видавати освітянські закони окремими збірниками. Їх називали «Своды законов».

Законодавчі зміни в хронологічному та змістовому плані щодо приватних закладів освіти, дають змогу простежити «Сборники постановлений по министерству народного просвещения», які охоплюють період з 1802 до 1900 р. Загалом за цей час вийшло 17 томів.

Згодом з ініціативи міністра народної освіти було укладено хронологічний «Сборник распоряжений по министерству народного просвещения». У 16-ти томне зібрання ввійшли розпорядження з моменту створення Міністерства народної освіти по 1904 рік.

Серед різних видань на окрему увагу заслуговує «Свод законоположений и распоряжений о частных училищах и домашнем обучении» (1901), укладачем

якого, на прохання помічника попечителя Київського навчального округу, виступив А. Луцкевич (ініціали рос. мов. – С. Р.).

У 1912 р. А. Лаурсон (ініціали рос. мов. – С. Р.) уклав довідник «Частные учебные заведения ведомства министерства народного просвещения», до якого увійшли чинні закони, розпорядження та роз'яснення, що стосуються приватних навчальних закладів та домашньої освіти.

Ж. Г. Стельмашук

ГАЗЕТА «РАДЯНСЬКА ОСВІТА» ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ДИСЦИПЛІНОВАНОСТІ УЧНІВ (1943–1954 рр.)

Питання виховання дисциплінованості учнів у 1943–1954 рр., зважаючи на складні суспільно-політичні обставини, було проблемою державного рівня. Її аспекти знайшли різностороннє висвітлення на сторінках як педагогічних журналів, так і педагогічних газет («Учительська газета», «Радянська освіта», «Литературная газета»).

Зважаючи на хронологічні межі нашого дослідження, варто зауважити, що єдиною педагогічною газетою на території колишньої УРСР була «Радянська освіта» – газета для вчителів і працівників народної освіти, що виходила у Києві двічі на тиждень.

Здійснений аналіз засвідчив, проблема виховання свідомої дисципліни знайшла висвітлення у сімдесяти трьох публікаціях на шпальтах газети.

Прийняття низки нормативно-правових актів (постанови, накази, інструкції органів влади), що стосувалися досліджуваної проблеми, зумовили появу публікацій, що їх висвітлювали. Однією з них була постанова Ради народних комісарів РРФСР «Правила для учнів» (1943).

Проте переважна більшість статей відображала суб'єктивну думку громадян держави на прийнятті рішення і була описом досвіду роботи інспекторів шкіл, директорів, педагогів та класних керівників, де було схарактеризовано форми та методи виховання дисциплінованості, давалася оцінка ефективності роботи шкіл щодо впровадження правил для учнів, наголошувалось на необхідності виховання свідомої дисципліни у контексті ідейно-політичного виховання.

Необхідно зауважити, що зміст публікацій у «Радянській освіті» дещо змінився після прийняття наказу міністра освіти РСФСР від 12 грудня 1951 р. № 1092 «Про зміцнення дисципліни в школі». Так, лише за 1952 р. у газеті «Радянська освіта» опубліковано сімнадцять статей з цієї проблеми.

Окрім уже традиційних статей, присвячених опису досвіду роботи шкіл щодо виховання дисциплінованості, з'явилися публікації, автори яких причини недисциплінованої поведінки шукали не у вчинках чи особистісних якостях учнів, а намагалися обґрунтувати залежність рівня дисципліни у класі від професіоналізму педагога, від його майстерності організації навчально-виховного процесу.

Отже, газета «Радянська освіта» є цінним та достовірним джерелом відомостей про особливості виховання дисциплінованості учнів у досліджуваний період.

ДИТЯЧА ПЕРІОДИКА ЯК СКЛАДНИК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ РОЗВІДОК (НА ПРИКЛАДІ ЖУРНАЛУ «ДИТЯЧИЙ РУХ»)

Українські дитячі періодичні видання 20-х – початку 40-х років ХХ ст. («Більшовиченята», «Будь наготові!», «Весела бригада», «Дитячий рух», «Друг дітей», «Життя і Школа», «Жовтень», «Октябрські виходи», «Піонерія», «Червоні Квіти» тощо) були і залишаються вагомим складником історико-педагогічних розвідок, адже саме їм належала провідна роль у вихованні, формуванні та соціалізації молодого покоління того часу. Вони активно взаємодіяли та взаємодіють із різними інституціями у сфері освіти, науки й культури. З одного боку, видання 20-х – початку 40-х років ХХ ст. є вагомим «сховищем» фактичного матеріалу для вивчення особливостей розв'язання конкретних проблем у зазначений історичний період, а з іншого – багатим дослідницьким джерелом для проведення різноманітних історико-педагогічних досліджень.

Журнал «Дитячий рух», перший номер якого вийшов у жовтні 1925 р. (об'ємом на 47 сторінок), видавався у Харкові у різних видавництвах («Юний лєнінець», «Радянське село», «Молодий більшовик», друкарні видавництва ЦК КП(б)У «Комуніст» та ін.). На сторінках журналу обговорювалися актуальні питання тогочасної педагогічної теорії та практики. І це закономірно, адже редакторами журналу «Дитячий рух» були відомі теоретики та практики тогочасного виховання, представники науково-педагогічної інтелігенції 20–30-х років ХХ ст.: (М. Ліхтеров, М. Миронов, І. Соколянський В. Арнаутов, О. Буров, В. Васильєв, А. Гендрихівська, А. Гурарій, О. Залужний, С. Кільколик, Г. Фільштинська, О. Попов, Ц. Радомиська, Ю. Самотой та ін.).

Незважаючи на заангажовану тематику й радянські стандарти, ідеологічний характер та зміщення культурних інтересів у площину соціальних, часопис «Дитячий рух» був не тільки вагомим джерелом історико-педагогічних розвідок із питань теорії освіти, а сприяв вихованню дитини відповідно до вимог життя та потреб тогочасного суспільства.

У різні часи діяльності журналу його мета та завдання змінювалися й корегувалися відповідно до напрямів тогочасного виховання та практичних потреб теоретико-методичного обґрунтування самого дитячого руху. Адже «Дитячий рух» був передовим помічником у практичній роботі вожатих. Відповідно до постанови Боро ЦК ЛКСМУ з 1934 р. (починаючи з № 14) журнал «Дитячий рух» було перейменовано на «Піонервожатий» – орган Центрального і Київського обласного комітетів ЛКСМУ. Такі зміни пов'язані, насамперед, зміною концепції журналу. За 10 років діяльності на сторінках журналу «Дитячий рух» опубліковано майже 2 тисячі статей та замітки. А це – окрема сторінка, ціла епоха в історії розвитку дитячих громадських організацій, де сконцентровано актуальні проблеми їх становлення та розвитку, описано нові форми і методи роботи, висвітлено передовий досвід діяльності дитячих організацій в Україні та за рубежом.

Окремі аспекти означеної проблеми потребують ґрунтовного студіювання та будуть розгорнуті в подальших наших дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Від редакції. *Дитячий рух*. 1925. № 1. С. 1.

В. В. Бондаренко

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ «ПЕДАГОГІНІ» ЯК ЗРАЗОК ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ПЕРСОНАЛІЙ МИНУЛОГО

Науково-популярне видання «Педагогині» є узагальненим результатом організації двох виставок, які відбулися у Педагогічному музеї України (2018, 2019). На основі фондових матеріалів було виокремлено плеяду жінок-науковиць, педагогинь, культурно-освітніх діячок кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., чия діяльність істотно вплинула на становлення та розвиток різних галузей педагогічної науки та шкільництва в Україні. Важливо зазначити, що серед постатей, представлених у виданні, є як відомі імена, так і незаслужено призабуті. Поряд із такими посталями в історії української освіти і педагогічної науки, як Софія Русова, Христина Алчевська, Наталя Лубенець, знаходимо й менш знані, однак не менш значущі в плані науково-педагогічного доробку імена: Антоніна Гендрихівська, Олена Дубинчук, Оксана Суховерська та ін. Ці постаті залишаються на сьогодні менш відомими широкому загалу через різні причини – від замовчування чи применшення внеску жінки в історію, що було тривалий час загальносвітовою тенденцією, до фізичного знищення інтелігенції в Україні в період сталінських репресій 1930-х рр. та заборони вивчення їхнього творчого доробку.

У виданні окреслено коло наукових зацікавлень вчених, їх професійна та громадська діяльність. До когорти видатних педагогинь кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. належать також жінки, які займали керівні посади у вищих навчальних закладах та працювали в органах державної влади. Загалом у виданні представлено 20 педагогинь.

Важливою складовою книги «Педагогині» є форма подачі наукової інформації, індивідуальний графічний дизайн, застосований у виданні. Оскільки видання є науково-популярним і розрахованим на широке коло читачів, то великої уваги при його підготовці було надано графічній візуалізації. Для представлення кожної постаті у книзі було подано фото тієї чи іншої персоналії (здебільшого рідкісні архівні фото), цитата, коротка анотована інформація про внесок у розвиток освіти та культури України. Науковцями Педагогічного музею України було розроблено інтерактивний графічний дизайн книги, який включає: а) певну кількість кольорів та шрифтів, б) нестандартні шрифти, в) симетрію, г) відступи, г) порядок подачі матеріалів, д) різні графічні елементи.

Такий графічний дизайн було обрано з метою надання книзі виразності, створення певного візуального образу її ідеї, розвитку візуально-комунікативного середовища. Адже нині, в епоху новітніх технологій, коли дизайн виступає глобальним феноменом, важливо дбати не лише про зміст видання, а й про його зовнішнє оформлення та конкурентноспроможність на українському книжковому ринку.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДНИКІВ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ О. Ф. МУЗИЧЕНКА

У пошуках шляхів до Нової української школи, важливе значення має звернення до творчої спадщини й практичного досвіду педагогів минулого, з ім'ям яких пов'язані якісні перетворення у сфері освіти. «Вивчення історії шкільних реформ, – як підкреслює доктор педагогічних наук Л. Д. Березівська, – сприяє осмисленню й усвідомленню сучасних процесів у освіті та проєктуванню її майбутнього» [1, с. 420].

Задля інформаційного забезпечення історико-педагогічних розвідок, сприяння розвитку й поширенню педагогічного біографічного знання фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (ДНПБ) розроблено віртуальний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» та онлайн-проєкт «Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагоги-ювіляри». Загалом їхній зміст та функції окреслені в публікації Л. Д. Березівської та Т. М. Деревянко [2]. В обох вебконтентах виокремлено персоналії Олександра Федоровича Музиченка (1875–1940) – визначного українського вченого-педагога й освітнього діяча.

О. Ф. Музиченко був активним учасником розбудови української національної школи в першій третині ХХ ст. Вирішуючи проблеми створення національної системи освіти, він творчо використовував передовий досвід світової педагогіки. Йому належить провідна роль у запровадженні єдиної трудової школи в Україні, головним завданням якої педагог вважав розвиток особистості дитини в процесі виховуючого навчання. Вчений сформулював власну педагогічну концепцію комплексності й плідно втілював її в освітню практику; зробив вагомий внесок у розробку методики навчання в початковій школі; працював над питаннями вдосконалення педагогічної майстерності вчителів.

У персоналії О. Ф. Музиченка вебресурсу «Видатні педагоги України та світу», розміщеному на порталі ДНПБ, зібрано масив інформації, що висвітлює життєвий шлях, теоретичний і практичний доробок вченого [3]. Це – текстові, бібліографічні, зображувальні матеріали. Вони представлені за рубриками: «Біографія», «Бібліографія творів О. Ф. Музиченка», «Бібліографія публікацій про життя та діяльність О. Ф. Музиченка», «Фотогалерея».

Цього року, до ювілею педагога – 145-річчя від дня народження, здійснено оновлення бібліографічних рубрик персоналії. Так, бібліографію творів О. Ф. Музиченка доповнено відомостями про його публікації в журналах: «Вільна українська школа», «Освіта Донбасу», «Радянська школа», «Шлях освіти» та ін. Серед них – стаття «До історії єдиної школи на Україні» (1918), методичний нарис навчання рідної мови «Читання й культура слова в сучасній школі» (1928), конспект-програма з перепідготовки шкільних працівників «Як по-новому вести педагогічну роботу в трудшколах з дітьми?» (1924). Додано інформацію про републікації творів вченого в книжці Н. О. Ярмак «Освітня діяльність і педагогічні погляди О. Ф. Музиченка» (2007): статті – «Реформа школи чи шкільна реформація?», «Проблема комплексності в

Німеччині та у нас», буквар «Робітна книжка для першого року навчання» (у співавт.) та ін.

Бібліографію публікацій про життя та діяльність О. Ф. Музиченка поповнено описами монографій, дисертацій, підручників, статей відомих українських науковців. Зокрема, це – праці Л. Д. Березівської, О. В. Сухомлинської, О. В. Тринус, Н. О. Ярмак та інших дослідників.

Значну частку записів у бібліографічних рубриках забезпечено гіперпосиланнями для онлайн-прочитання повних текстів.

В онлайн-проєкті «Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагоги-ювіляри», розміщеному на сторінці ДНПБ у соцмережі Facebook, для дослідників та всіх відвідувачів (вчителів, бібліотечних працівників, здобувачів освіти та ін.) запропоновано ознайомитися з текстами праць О. Ф. Музиченка «Виховуючий вплив навчання» й «Краєзнавство в комплексних програмах та його метода», у яких автор розглядає застосування активних методів навчання й доводить їх важливість у шкільній практиці. Користувачі можуть поділитися враженнями від прочитаного, висловити свої думки в коментарях.

Можемо констатувати, що сукупно окреслені персоналії презентують творчість педагога, розкривають стан досліджуваності його спадщини. Науковцям надано можливість отримати широкий спектр джерельної інформації та взяти участь у комунікації щодо постаті О. Ф. Музиченка у віддаленому режимі, що в реаліях пандемії COVID-19 є вагомою підтримкою в історико-педагогічних і біографічних пошуках.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Тенденції реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст. *Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія* : монографія / за ред. Василя Кременя та ін. ; МОН України та ін. Київ, 2013. С. 420–428.

2. Березівська Л. Д., Деревянко Т. М. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» й онлайн-проєкт «Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагоги-ювіляри». *Вісн. Нац. акад. пед. наук України*. 2020. Т. 2, № 1. URL: <http://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/54/83> (дата звернення: 02.10.2020).

3. Музиченко Олександр Федорович (1875–1940) : сторінка інформ.-бібліогр. ресурсу «Видатні педагоги України та світу» / упоряд.: Є. Ф. Демида, О. М. Прохоренко ; наук. керівник Л. Д. Березівська ; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського* : офіц. сайт. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/10390-2/> (дата звернення: 02.10.2020).

В. В. Ковальчук

СИСТЕМА ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ В ТРЕТЬОМУ РЕЙХУ (1933-1945)

Досить довгий час вивчення системи освіти та виховання Третього Рейху поступалося вивченню політичної чи економічної історії нацистської Німеччини. Що вже говорити про вивчення системи освіти за гендерним принципом із застосуванням відповідної методології. Тому сьогодні, коли ці принципи застосовуються до різних сфер знань, буде актуально застосувати їх до вивчення системи освіти Третього Рейху та розглянути ті трансформації, що відбулися в цій системі під впливом ідей націонал-соціалізму.

Відповідно до нацистської ідеології, «... бути дружиною і матір'ю – це найвища цінність і мета життя німецької жінки [1, с. 50]». По-суті, це було обов'язком жінки, народити і виховати расово чистих дітей. У результаті, фемінність стала синонімом материнства і родючості в Третьюму Рейху. Більше того, високий рівень інтелекту у жінки вже не вважався бажаною рисою. Для нацистів можливість народити декількох дітей була важливішою, ніж інтелектуальні здібності самої жінки. Як результат, всі ці зміни відобразилися на системі освіти та виховання Третьюму Рейху.

Школи починають сприяти засвоєнню політичних та расових ідей нацизму. Відповідно, це призвело до зміни навчальних планів, які мали відповідати нацистській ідеології. Дітям постійно нагадували про їхні расові обов'язки перед «національною спільнотою». Поряд з політичною освітою, обов'язковим предметом стала біологія. Діти дізнавалися про «гідні» і «недостойні» раси, розмноження, спадкові хвороби тощо. Всі ці заходи відбувалися з єдиною метою, щоб, зростаючи, молоді німці не ставили під сумнів нацистські ідеї.

Ще у 1930 р. було засновано Союз німецьких дівчат як жіночу молодіжну гілку в складі Гітлерюгенду. Були дві загальні вікові групи: Юнгмедель, куди входили дівчата віком від 10 до 14 років, і БДМ, куди входили старші дівчата віком від 15 до 18 років. Дівчата Гітлерівської молоді навчалися служіння, регламентації, послууху і дисципліни. Дівоча частина організації мала підготувати своїх вихованок до майбутнього материнства. Звичайно, були заняття, які мали підтримувати належний фізичний стан дівчат, але переважна більшість була присвячена засвоєнню домашніх навичок.

Для кращої готовності дівчат до майбутнього шлюбу, державою було створено школи нареченої. Вони проходили у вигляді шеститижневих курсів. Учасниці цих занять здобували домашні навички, включно з приготуванням їжі, прасуванням, розповідями про те, як правильно прикрашати свої будинки, створювати і підтримувати домашній бюджет, доглядати за дітьми, як підтримати своїх працюючих чоловіків, коли вони повертаються з роботи. Жоден аспект повсякденного життя не був пропущений. Серед обіцянок, які робили випускниці цих курсів, було виховати своїх дітей відповідно до нацистських переконань, одружитися на нео-язичницькій церемонії перед партійним чиновником (а не в церкві перед священнослужителем) і бути вірним Гітлеру до смерті [2].

Отже, вся система освіти та виховання була покликана на реалізацію відповідних націонал-соціалістичних ідей. Гарантованою умовою того, що жінки та дівчата сприймуть ці ідеї, було виховання в них послууху. Це ми і можемо спостерігати в діяльності численних жіночих організацій.

Список використаних джерел

1. Loroff N. Gender and Sexuality in Nazi Germany. *Constellations*. 2012. Vol. 3, № 1. P. 49–61. URL: <https://journals.library.ualberta.ca/constellations/index.php/constellations/article/view/16286> (date of appeal: 21.10.2020).
2. Rainey S. Nazi Bride Schools: “These girls were the nucleus of the Reich”. *The Telegraph*. 2013. 16 August. URL: <https://www.telegraph.co.uk/history/world-war-two/10247550/Nazi-Bride-Schools-These-girls-were-the-nucleus-of-the-Reich.html> (date of appeal: 21.10.2020).

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Історія релігійної освіти й православної педагогіки є одним із нових і перспективних напрямів історико-педагогічних досліджень, позаяк праці в цьому напрямі представляють собою репрезентацію нового імені, теорії або ідей. Водночас перед дослідником православної педагогіки стоїть завдання роз'яснити позицію досліджуваного автора не тільки в руслі православної традиції, але й мовою сучасної педагогічної науки, у межах її системи понять.

Православна педагогіка – це воцерковлена педагогіка; наповнення православною змістом її наукового й категоріального апарату; прояснення образу Божого в людині [3]. В основі православної педагогіки лежить розуміння того, що поза Церквою, поза церковним життям досягнути основної мети виховання неможливо.

Вирішенню цього завдання сприяє коректно підібрана методологія дослідження – той методологічний підхід, який дасть змогу адекватно проаналізувати й оцінити досліджувані ідеї і явища. В історії вітчизняної православної педагогіки багато теорій і поглядів, але всі вони базуються на аксіологічному підході, в основі якого лежить розуміння і ствердження цінності людського життя, виховання і навчання, педагогічної діяльності та освіти [1].

Аксіологічний підхід дає змогу історичному педагогічному визначити методологічну основу для вироблення критеріїв оцінки, відбору, цілеспрямованого формування в педагогічній реальності тих процесів, систем, технологій, моделей, які є найбільш перспективними в контексті розвитку вітчизняної православної педагогіки [2, с. 66]. Логіка застосування аксіологічного підходу передбачає виявлення пріоритетного ціннісного ряду для досліджуваної історичної дійсності; визначення умов (соціальних, культурних, історичних) і напрямів реалізації цінностей у педагогічній практиці; аналіз авторського педагогічного досвіду в світлі ціннісної системи; формулювання прогностичних висновків стосовно сучасної освіти.

При вивченні православної педагогіки аксіологічний підхід дає змогу уникнути вузькості мислення й тенденції абсолютизувати досліджувану традицію, позаяк уможливорює аналіз історико-педагогічного процесу в контексті системи цінностей, які знаходять вираження в педагогічній реальності.

Список використаних джерел

1. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь. М. : Академия, 2000. 176 с.
2. Овчинников А. В. О научных подходах к изучению истории просвещения. *Педагогика*. 2001. № 2. С. 66–70.
3. Шестун Е. Православная педагогика. М. : Про-Пресс, 2002. 576 с.

СЕРЕДОВИЩНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ КЛАСНОЇ КІМНАТИ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Концепцією «Нова українська школа» передбачається формування особливого освітнього середовища, яке дасть змогу здійснити гуманізацію освіти, гарантувати дотримання прав людини, задовольнити індивідуальні потреби суб'єктів освітнього процесу. Така орієнтація сучасної освіти спонукає актуалізувати наявні ідеї й обґрунтовувати нові підходи, зокрема й до визначення ролі класної кімнати в організації освітнього середовища, що, зрештою, уможливить реалізацію формули нової школи.

Наша увага зосереджена на середовищному підході як окремій самостійній методології, як інструменті вирішення педагогічних завдань; як системі дій, спрямованих на перетворення середовища в засіб діагностики, проектування та продукування педагогічного результату (Ю. Мануйлов, Г. Полякова) [1; 2].

Середовищний підхід як теорія безпосереднього й опосередкованого впливу на процес освіти й особистість вихованця через середовище в історії педагогіки не новий. На значенні середовища у формуванні особистості акцентували увагу наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. К. Ушинський, О. Лазурський, П. Лесгафт й ін.

У першій половині ХХ ст. середовищний підхід реалізовувався і радянською педагогікою середовища (О. Калашников, М. Крупеніна, А. Макаренко, С. Шацький, В. Шульгін), і в практиці соціального виховання. Приміром, А. Макаренко стверджував, що «виховує не сам вихователь, а середовище» [3].

Друга половина ХХ ст. характерна тим, що у вітчизняній педагогіці ґрунтовно розроблялися технології «виховуючого» середовища, простору.

На початку ХХІ ст. В. Стрельников розглядає середовищний підхід до навчання й виховання через спеціально організоване середовище, у якому реалізуються «відповідні знання, ... уміння й ... навички» [3, с. 2]. До такого спеціально організованого педагогічного середовища відносимо, зокрема, й класну кімнату, позаяк лише в правильно організованому освітньому просторі особистість зможе засвоїти теоретичні знання, реалізувати їх на практиці. У перспективі – вивчення класної кімнати як важливої складової освітнього середовища, що і дасть змогу здійснювати грамотну організацію освітнього простору Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Мануйлов Ю. С. Средовой подход в воспитании. *Педагогика*. 2000. № 7. С. 36–41.
2. Полякова Г. Развитие средового подхода у высшей освіти в умовах глобальних змін. *Пед. науки: теорія, історія, інновац. технології*. 2018. № 4. С. 186–199.
3. Стрельников В. Ю. Технологія безпосереднього управління процесом виховання студента. *Сучасні аспекти виховання студентської молоді* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 6 квіт. 2012 р. Харків, 2012. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/29567/> (дата звернення: 12.10.2020).

Ю. О. Петрушко

ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПІДХОДІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ФЕНОМЕНА ДОМАШНЬОЇ ОСВІТИ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Методологічно правильна інтерпретація концептуальних ідей при вивченні феномену домашньої освіти в історико-педагогічному контексті передбачає дотримання таких базових підходів: діалектичний, системний, структурний, історичний, емпіричний.

Загальноновизнаною умовою успішного проведення історико-педагогічного дослідження є дотримання діалектичного підходу, сутність якого полягає у таких вимогах: розглядати предмет дослідження в процесі його розвитку; розглядати обране явище в його зв'язках і взаємодії з іншими явищами; простежувати розвиток досліджуваного явища, виявляти моменти переходу кількісних змін у якісні, які характеризують етапність цього процесу; розглядати предмет дослідження у взаємозв'язку розвитку теоретичних уявлень із практикою їх реалізації; розглядати процес розвитку явища як саморозвиток.

За допомогою таких загальнонаукових методів як аналіз, синтез, систематизація, зіставлення історико-педагогічних джерел, архівних документів, матеріалів періодичних видань досліджуваного періоду можна узагальнити та систематизувати погляди зарубіжних і вітчизняних педагогів на проблему домашньої освіти, проаналізувати зміст навчальних програм з циклу предметів домашнього навчання, нормативні документи, що регулюють діяльність гувернерів. Історичні методи (хронологічний, історико-типологічний, логіко-історичний) дають можливість простежити становлення домашньої освіти в Україні у часовому просторі й послідовності. Метод спостереження і ретроспективний метод може бути використаний для виявлення та врахування особливостей використання методів і форм діяльності гувернерів в Україні у досліджуваній історичний період в умовах сучасної домашньої освіти.

Якщо методологічні підходи визначають основні напрями вивчення предмета дослідження – теорії і практики домашньої освіти, то методологічні принципи виконують роль нормативів, які регламентують процедуру інтерпретації цих ідей. Враховуючи спрямованість історико-педагогічного дослідження на аналіз освітніх феноменів минулого, першочерговим стає дотримання принципу історизму. На проведення історико-педагогічних досліджень розповсюджуються всі ті вимоги, які висувають до процедури отримання наукових знань про минуле. Ще одним невід'ємним методологічним регулятивом історико-педагогічного дослідження є принцип об'єктивності, який вимагає наукового обґрунтування вихідних положень, виключення суб'єктивізму в оцінці педагогічних феноменів.

І. В. Поліщук

ВИКОРИСТАННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У ВИСВІТЛЕННІ ПЕРСОНАЛІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

У сучасній педагогічній науці відбуваються складні внутрішньосистемні зміни, пов'язані з визнанням багатомірної якісної характеристики педагогічної

реальності. З'явилися нові концепти педагогічного знання, серед яких такі поняття, як: «феноменологія педагогіки», «феноменологія виховання», «феноменологічний метод», «феноменологічний підхід», «педагогічний феномен» (Б. Бім-Бад, М. Богуславський, Н. Гупан, О. Сухомлинська, О. Федотова, О. Шевельов та ін.).

Феноменологічний підхід в історії педагогіки зазвичай трактується як описовий, фактологічний, орієнтований на безпосередньо спостережувані особливості й властивості досліджуваного об'єкта, явища або процесу. У контексті дослідження персоналій феноменологічний підхід є не просто описовим, а, насамперед, суб'єктивістським, таким, що конкретизує індивідуальний досвід конкретного педагога минулого (О. Шевельов) [1]. Феноменологічний підхід дає змогу історичному педагогічному відійти від звичного аналізу предметної сфери дослідження й осмислити саму його методологію, що уможливорює розуміння через досліджуваний феномен її сутності. Означений підхід сприймається як можлива спроба синтезу, зняття протиріччя традиційної й постмодерністської парадигм в історико-педагогічному контексті. Тому використання лише його не буде достатньо ефективним, позаяк не є ефективним здійснення тільки опису окремих фактів життя конкретної персоналії без спроб їх осмислення й інтерпретації [2].

Вивчаючи персоналії як феномен в історії педагогіки, доцільно звертати увагу не стільки на пошук особистісної своєрідності, особливих рис окремої особистості, скільки на сутнісні риси, властиві конкретній епосі. Тобто через опис різноманітних проявів (феноменів) окремих персоналій української педагогіки необхідно спробувати розкрити довготривалу історичну сутність самої української педагогіки (ноумен «українська педагогіка»).

Однак, в історико-педагогічній науці методологічні підходи не є чітко розмежованими: вони найчастіше взаємно перекривають один одного, акцентуючи увагу або на зміні предмета дослідження, або на зміні його методів [1]. Тому доцільним є методологічний синтез підходів задля об'єктивного трактування історико-педагогічного пізнання персоналій.

Список використаних джерел

1. История педагогики на пороге XXI века: историография, методология, теория. Ч. 2. Теоретические проблемы истории педагогики / под ред. Г. Б. Корнетова, В. Г. Безрогова. М. : ИТОП РАО, 2001. С. 377.

2. Шевелев А. Н. Потенциал феноменологического подхода в историко-педагогических исследованиях. *Известия РГПУ им. А. И. Герцена*. 2006. № 14. С. 151–162. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/potentsial-fenomenologicheskogo-podhoda-v-istoriko-pedagogicheskikh-issledovaniyah> (дата обращения: 11.10.2020).

Л. В. Сухомлинська

ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДООХОРОННА ТЕМАТИКА У ЗМІСТІ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИТАНЬ «ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З СУЧАСНІСТЮ» (1993-2020)

Вагомим складником у розвитку сучасного історико-педагогічного знання виступають всеукраїнські педагогічні читання під загальною назвою «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю», що проходять уже 27 років поспіль у різних регіонах України. Їх особливістю є те, що кожного року

обирають одну з актуальних тем, висунутих на порядок денний потребами сучасної освіти й співзвучну з творчою спадщиною Василя Сухомлинського.

Оскільки питання бережливого й дбайливого ставлення до довкілля в сучасну епоху є одним із найактуальніших у суспільному й соціальному житті всього людства і, відповідно, потребує особливої уваги педагогів, вихователів та батьків, то прослідкуємо, чи знаходить ця тема відображення у змісті зазначених всеукраїнських педагогічних читань.

Вперше питання природи та охорони природи прозвучали 2000 року на VII-х Всеукраїнських педагогічних читаннях, присвячених висвітленню теми «Василь Сухомлинський і сучасність: екологія дитинства» (Луганськ, 3–5 жовтня) і тема довкілля була вмонтована в тематику екології дитинства як її невід’ємна частина, а також були розглянуті природоохоронні аспекти в роботі вчителів біології [2, с. 75–77].

Ще раз питання «дитина і природа» порушувалося у 2004 році на XI педагогічних читаннях, присвячених життєдіяльності зростаючої особистості в навколишньому середовищі (Миколаїв, 24–26 вересня). На них було розглянуто питання екологічного виховання дитини, принципи природовідповідності, ролі природи у вихованні, необхідності її вивчення, дослідження тощо. Але відзначимо, що природоохоронна тематика у заявленому змісті читань представлена недостатньо, природу розглядають як об’єкт оточуючого середовища, а не як суб’єкт, на який мають бути спрямовані діяльнісно-етичні виховні зусилля [1, с. 71–82].

Питання природоохоронної діяльності були підняті на читаннях 2012 року «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: здоров’я через освіту» (Донецьк, 11–12 жовтня). З огляду на назву, саме в межах цієї теми доречно було б обговорювати роль природи як головного чинника формування здоров’я дитини і як необхідної складової структури освітнього процесу. Тут досить помітне місце посіли питання валеологічних цінностей, аксіологічних орієнтирів освіти крізь призму спадщини педагога. Але про природу як головний чинник розвитку дитини і про формування бережливого ставлення до неї у матеріалах читань сказано замало: здоров’я дитини оцінюють з точки зору організації шкільного середовища, також велику увагу приділяють фізичному вихованню дітей [4, с. 253–257].

Частково висвітлено тему природи 2015 року під час проведення XXII Всеукраїнських педагогічних читань, що були присвячені вихованню культури потреб особистості (Херсон, 24–25 вересня). Зокрема розглянуто значення природи у вихованні, формування природознавчої компетентності у школярів, але й при розкритті цієї тематики увагу було зосереджена передусім на духовних потребах особистості, а вітальні (життєві) потреби, серед яких одне з перших місць посідає природа, не знайшли достатнього відображення [3].

Підкреслимо, однак, що у змісті низки інших всеукраїнських читань, котрі розглядали різноманітні актуальні теми, зустрічаємо виступи і повідомлення на природоохоронну тематику, але їх досить мало, один–два виступи з усього змістового наповнення.

Завершуючи аналітичний огляд наявних бібліографічних довідників, де представлена тематика і зміст всеукраїнських педагогічних читань, а також

аналізуючи підготовчі матеріали до бібліографічного покажчика «Міжнародні і всеукраїнські педагогічні читання “Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю” (1993–2020)», що має вийти 2022 року, можна зробити висновок, – природоохоронна тематика не отримала належного висвітлення у всеукраїнських педагогічних читаннях «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю». З огляду на виклики часу, ця тематика гідна окремого розгляду й дослідження, адже у своїй творчості педагог приділяв цим питанням першочергову увагу.

Список використаних джерел

1. В. О. Сухомлинський : біобібліографія: 2001–2008 рр. / АПН України, Укр. асоц. Василя Сухомлинського, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд. Л. М. Заліток. Київ : Богданова А. М., 2008. 196 с.
2. В. О. Сухомлинський : біобібліографія: 1987–2000 рр. / Укр. асоц. Василя Сухомлинського, ДНПБ України, Київ. нац. екон. ун-т ; уклад.: Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська ; за ред. Н. О. Гажаман, Л. І. Ніколюк. Київ : КНЕУ, 2001. 128 с.
3. Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості : бібліогр. список видань до VIII Міжнар. наук.-практ. конф. та XXII Всеукр. пед. читань (24–25 верес. 2015 р., м. Херсон) / уклад.: Н. В. Алексеєва, І. О. Білічук, С. А. Паламарчук. Херсон : Херсон. акад. неперерв. освіти, 2015. 78 с.
4. Василь Олександрович Сухомлинський: до 100-річчя від дня народження : біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Сухомлинська О. В., Березівська Л. Д., Страйгородська Л. І. та ін. Вінниця : Твори, 2018. 395 с.

Н. В. Чала

ОСВІТНІ ІДЕЇ А.С. МАКАРЕНКА ТА В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО У СУЧАСНОМУ КОНТЕКСТІ

Вагомий внесок у розробку проблеми «колектив і особистість», «колективне виховання», а також розкриття понять «людська особистість», «підростаюча особистість» здійснили такі видатні педагоги, як А. С. Макаренко та В. О. Сухомлинський. Тривалий час вважалося, що їх погляди на сутність проблем збігалися. Такої думки дотримувалися більшість науковців і вчителів-практиків. І сьогодні ще зустрічаємось із подібними висновками: «Погляди А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського, – наголошує М. Д. Ярмаченко, – досить близькі між собою в основних принципових питаннях» [5].

У часи Української незалежності ці дві постаті в більшості випадків протиставлялися одна одній у статтях професора М. І. Сметанського, який вивчав їхню педагогічну спадщину [2]. Ми ж вважаємо, що, не дивлячись на відмінності, у А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського є і спільні погляди на ті чи інші питання. Наприклад, у поглядах на трудове навчання, естетичне, моральне, сімейне і статеве виховання дітей та молоді. Вони відводили особливу роль батьківському авторитету, вважали, що лише за його наявності сім'я здатна забезпечити повноцінне виховання дітей.

А.С. Макаренко доводив, що «виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги» [1]. Педагогічний досвід В. О. Сухомлинського свідчить, що «учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» [4]. Важливим чинником ефективності

навчання В. О. Сухомлинський вважав людяність, любов, доброту, чуйність, сердечність і тактовність стосовно учнів. «Пам'ятайте, – пише Василь Олександрович у статті «Залежить тільки від нас», – що кожна дитина приходить у школу зі щирим бажанням добре вчитися, Воно ніби яскравий вогник, що освітлює світ дитячих турбот. Дитина несе його нам, учителям, з безмежною довірливістю. Цей вогник легко погасити різкістю, грубістю, байдужістю, невірою в неї, дитину» [3].

До основних принципів виховання А. С. Макаренко відносив повагу і вимогливість, щиросердечність і відкритість, принциповість, турботливість і уважність, загартування, працю, колектив, сім'ю, дитячі радощі, гру, покарання й винагороду. В. О. Сухомлинський також приділяв цим питанням велику увагу, але пішов далі: завдяки його новаторським здобуткам в педагогіці з'явилося поняття «уроки мислення» – уроки, які змушували дітей молодшого шкільного віку дивитися на світ і розкривати його найскладніші взаємозалежності. Розкриваючи суть індивідуального, диференційованого підходу до навчання й виховання учнів, В. О. Сухомлинський постійно використовує поняття «особистість дитини», і розглядає її як частину спільноти, колективу.

Визначаючи мету й стратегію виховання в незалежній Українській державі, сучасні педагоги звертаються до педагогічної спадщини обох великих педагогів, що сприяє глибшому й ефективнішому використанню ідей кожного з них у вихованні молодого покоління.

Список використаних джерел

1. Макаренко А. С. О воспитании в семье : избр. пед. произведения. М. : Учпедгиз, 1955. 320 с.
2. Сметанський М. І. Компаративний аналіз педагогічних поглядів А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського. *Рідна шк.* 2006. № 9. С. 3–7.
3. Сухомлинський В. О. Залежить тільки від нас : (лист затрашньому вчителю). *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1977. Т. 5. С. 285.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. *Вибрані твори* : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. Київ, 1976. Т. 2. С. 419.
5. Ярмаченко М. Д. Від Я. А. Коменського до А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія. Вісн. АПН України.* 2000. № 4. С. 5–13.

Т. Ю. Шинкар

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЗМІСТОВИХ ЗАСАД МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ В 20 – 30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Для здійснення дослідження проблеми організаційно-змістових засад методичної роботи в дошкільних навчальних закладах України (20–30-ті роки ХХ ст.) необхідно розглянути та проаналізувати джерельну базу. Узагальнюючи підходи до класифікації історико-педагогічних джерел (О. Адаменко [1], Л. Березівська [2], Н. Гупан [3], Н. Дічек [4], Г. Іванюк [5], О. Сухомлинська [6] та ін.) та зважаючи на предмет дослідження, виокремлюємо чотири групи джерел.

До першої групи джерел відносимо документальні джерела фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (м. Київ), Центрального державного архіву громадських об'єднань (м. Київ) –

бюлетені, протоколи, виписки з протоколів, інструкції, доповіді про організацію установ для дітей дошкільного віку, пояснювальні записки, довідки, програми курсів підвищення кваліфікації, звіти, статистичні відомості, освіти тощо.

До другої групи джерел віднесено педагогічну пресу – журнали: «Дошкольное воспитание» (1911–1917), «За комуністичне виховання дошкільників» (1931–1941), «Шлях освіти» (1922–1930), «Радянська освіта» (1923–1931), «Комуністична освіта» (1931–1941) та ін.

До третьої групи джерел належать навчальні та методичні джерела – підручники, навчальні матеріали, методичні рекомендації, програми для дошкільних закладів тощо.

До четвертої групи джерел відносимо інтерпретаційні джерела – монографії, дисертаційні дослідження, посібники, наукові публікації, у яких розкрито аспекти досліджуваного питання.

Отже, джерельна база дослідження проблеми організаційно-змістових засад методичної роботи в дошкільних навчальних закладах України (20–30-ті роки ХХ століття) різнопланова та досить чисельна, що дає можливість її вивчення і обґрунтування.

Список використаних джерел

1. Адаменко О. В. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельн. гуманітар.-пед. акад. Хмельницький, 2013. Вип. 15. С. 10–13.

2. Березівська Л. Д. Державна політика стосовно диференціації організації та змісту шкільної освіти в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (кінець 30-х – 80-ті роки ХХ ст.): історіографія та джерела дослідження. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельн. гуманітар.-пед. акад. Хмельницький, 2013. Вип. 15. С. 45–50.

3. Гупан Н. М. Джерельна база історії педагогіки: пошук підходів до систематизації. *Рідна шк.* 2013. № 4/5. С. 53–56.

4. Дічек Н. П. Методологічні аспекти модернізації вітчизняних історико-педагогічних досліджень. *Педагогіка та психологія. Вісн. НАПН України.* 2014. № 2. С. 67–75.

5. Іванюк Г. І. Підходи до відбору джерельної бази дослідження соціально-педагогічних засад розвитку сільської школи в Україні (друга половина 50-х – 90-ті рр. ХХ ст.). *Педагогічний дискурс* : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельн. гуманітар.-пед. акад. Хмельницький, 2013. Вип. 15. С. 271–278.

6. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічне дослідження та його «околиці». *Зб. наук. пр. Педагогічні науки / Херсон. держ. ун-т. Херсон,* 2005. Вип. 40. С. 8–13.

Відомості про авторів

Березівська Лариса Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Балацинова Алла Дмитрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Баліка Людмила Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Бондаренко Вікторія Володимирівна, старший науковий співробітник Педагогічного музею України

Борисенко Наталія Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Боярська-Хоменко Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Бричок Світлана Борисівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкового навчання Рівненського державного гуманітарного університету

Ворожбіт-Горбатюк Вікторія Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Гупан Нестор Миколайович, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Демида Євгенія Федорівна, науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Закатнов Дмитро Олексійович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Зеленська Людмила Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Золотухіна Світлана Трохимівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Калініченко Надія Андріївна, доктор педагогічних наук, професор кафедри біології та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Кірдан Олена Леонідівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Ковальчук Вікторія Василівна, аспірант 2-го року навчання кафедри всесвітньої історії Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка

Лелюх Софія Романівна, здобувач ступеня PhD Рівненського державного гуманітарного університету

Лук'янченко Ольга Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Міхно Олександр Петрович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, директор Педагогічного музею України; старший науковий співробітник відділу

педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Нелін Євген Володимирович, кандидат педагогічних, незалежний дослідник

Олійник Валентина Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом

Петренко Інна Федорівна, здобувач кафедри теорії і методики виховання, Рівненський державний гуманітарний університет

Петренко Оксана Борисівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Петреченко Ірина Євгенівна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський університет» імені Т. Г. Шевченка

Петрошук Наталія Романівна, кандидат педагогічних, доцент кафедри історичної і громадянської освіти ІІПО Київського університету імені Бориса

Петрушко Юлія Олександрівна, здобувач ступеня PhD Рівненського державного гуманітарного університету

Поліщук Ірина Віталіївна, здобувач ступеня PhD Рівненського державного гуманітарного університету

Полехіна Вікторія Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Пометун Олена Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Пустовіт Григорій Петрович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри природничо-математичної освіти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Роєнко Світлана Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Стельмашук Жанна Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Сухомлинська Леся Віталіївна, науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Сухомлинська Ольга Василівна, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Хопта Світлана Михайлівна, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Чала Наталія Володимирівна, молодший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Шинкар Тетяна Юріївна, викладач кафедри дошкільної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка